אונדזער פלאַמיקן גרוס דער העלדישער רויטער ארמיי, די ארמייען פון די פאַרבינדעטע מלוכות, די יידישע סאָלדאַטן אויף אַלע פראָנטן, באַזונ־
דער דער יידישער בריגאַדע — צום טאָג פון נצחון איבער נאַציזם און פאַשיזם.

די בריק

2

שריפט פאר ליטעראטור און קולטור

אינהאַלט:

צו יצחק־לייבוש פרץ (ליד) — — — — — י. גרינבערג
דער גלגול פון א ביכל (דערציילונג) — — — — ל. חיין
א באגעגעניש מיט י. ל. פרץ — — — — פ. שמואלביץ
צווייַ לידער — — — — — — — רקודה פאָטאַש
קוק נישט אהין, מאמע! — — — — יעקב צבי שארגעל
ראַמען ראָלאַן — — — — — — מרדכי זילבער
א בריוו — — — — — — — ראָמען ראָלאַן
די דיכטערין פון געטאָ — — — — — ש. טענענבוים
* * * (ליד) — — — — — — שלמה שענהויט
ווען גאַצי־בלוט פון מעסער רינט (ליד) — י. מאניק לעדערמאַן
„די פרעמדע און גרילצנדיקע" — — — — א. גוטעס
דאָס יידישע האנטווערקערטום אין פוילן — — מ. קאַכמאַן
נאָטיצן פון א יידישן זעלנער — — — — אברהם בליי
צו מיינע ברידער אין זוניקן לאנד (ליד) — — מ. פאקנטרעגער

שרייבער און ביכער:

25 יאָר ליטעראריש שאפן פון ל. חיין — — — — י.צ.ש.
טשערניכאָווסקי־פרעמיע און די ראסן־טעאָריע — ה. טורנער
פארשפילטע מאָטיוון — — — — — — י. פירקין
א וואָרט וועגן חורבן גראָדנע — — — — — א. שרפי

אונדזער קולטור־פראָנט:

א) 75 יאָר יידישע פרעסע אין אמעריקע. / ב) 400 נומערן „דער שפיגל". / ג) וועגן א זאל. / א מסיבה פאר „די בריק".

1945 מאי תל־אביב

די בריק הגשר

ארויסגעגעבן פון דער .געזעלשאפט פריינט פון יידיש אין א״י״

רעדאקטירט: יעקב־צבי שארגעל, חיים טורנער

אין אלע ענינים פון „די בריק״ זיך ווענדן צו:
פ. שמואלביץ, תל־אביב, רחוב דיזנגוף 249, (ארץ־ישראל)

די בריק 2

שריפט פאר ליטעראטור און קולטור

תל־אביב מאי 1945

צו יצחק לייבוש פרץ

פון י. גרינבערג / (חיפה)

פון דיין אוהל פארשוועכט די ווענט,
דאָך זיי לייכטן, ווי דיינע הענט...
און אויף שייטערס וועכטער דיינע,
אין מיין חושך זונען שיינען.
דיינע טרייע פאסטוך־אויגן
פון דיין קבר ארויסגעפלויגן,
אויף „אלטן מארק״ זיי וואכן היינט
נאכט איז דאָרט, קיין שטערן שיינט...
נאָר דאָס מעסער בליצט פון תהום,
ס׳פלעקט מיט בלוט דיין העלן טרוים...
דיין „געבעט״ זיך ווערגט אין דעמער,
אין לעצטן קרעכץ פון שחיטה־לעמער...

— — — — — — —

און די נייטאָרינס דיינע דריי,
ווו זענען זיי? ווו זענען זיי!
בלאנק די שווערד, רויט דער שניי,
ווו זענען זיי? ווו זענען זיי!

— — — — — — —

נאָר „באָנטשע שוויינ״ שוויינט ניט מער!
דערשטיקט אין זיך יעדע טרער,
שרייט און דונערט היינט זיין מויל,
און יעדעס וואָרט — א ביקסן־קויל.
און דו אליין: אין „סערמיענגע״־זאק
פון גארטל שלעפסט דעם צדיקס האק;
שפרייזט און שניידסט זיך איין אין וואלד,
אויף מערדער־קעפ די האק זי פאלט.

— — — — — — —

אָט אזוי דיין „גאָלדענע קייט״
אין יום־טוב פון מאָרגן צעזונגען זי גייט
מיט רינגען מיט נייע פון שטאָל, וואָס
צעגליט —
אויף תליות, אין פייער פון שלאכטן
געשמידט
און רינג צו רינג — די קייט ציט זיך
ווידער!
און דו ביסט די קרוין פון שטאָלענע
ברידער...

דער גלגול פון א ביכל

דערציילונג

פון ל. חיין / (חיפה)

ערשטער קאפיטל

זאוול איז געווען א פשוטער ייד פון א גאנץ יאָר. געווינט האָט ער זיך אין ווארשע אין א קעלער אויף ציגל־גאס. געווען איז ער א סטאָלער, מטופל מיט א גרויסער משפחה. געארבעט בייטאָג אין גאנץ ווארשע; ביינאכט — ביי זיך אין קעלער.

אביסל העכער אין די „שטאָקן" האָט אין זעלבן הויז געווינט יצחק לייבוש פרץ.

דער קעלער, מיט דער בארימטער דירה אין די „שטאָקן" זענען אלע יאָרן געווען פארבונדן איינס מיט דעם אנדערן. די שכינה פון דער אויבערשטער דירה האָט באלויכטן און אויסגעפילט דעם קעלער; דאָס געזאנג פון ארבעט האָט ארויסגעדרונגען פון זאוולס אויסגעהאָרעוועטער נשמה און באשטראלט די אויבערשטע דירה. אינעם קעלער האָט יצחק לייבוש אנטדעקט א שפרודלדיקן קוואל פון יידישן פאָלקסטום; אין דער אויבערשטער דירה האָט זאוול געפונען טרייסט, וואָס האָט אָנגעפילט מיט דעם העלסטן ליכט די מינדסטע עפּארע פון דומפיקן קעלער...

זענען יאָרן געלאָפן ביזן בלוטיקן שקוואל פון 1915, דער אָנהייב פון יידישן חורבן אונטער דער דייטשישער האק, ווען דאָס צעווייטיקטע הארץ פון יצחק לייבושן האָט מער נישט געקאָנט פארנעמען דעם יידישן גרויל און געפּלאצט. חול־המועד־פסח זענען אויסגעלאָשן געוואָרן פרצס ליכטיקע אויגן און ס'איז פינצטער געוואָרן אויך אין זאוולס קעלער....

אין געזאלצענעם ים פון יידישע טרערן און בלוט, וואָס האָט געפּליצט און געברויזט וואָלט אזא זאוול אָפּגעמעקט געוואָרן, ווען נישט דאָס טייערע ביכל „פאָלקסטימלעכע געשיכטן", וואָס יצחק לייבוש פרץ האָט געגעבן במתנה זאוולען. דאָס ביכל האָט אים דערהאלטן ביים לעבן און ארויסגעראטעוועט פון אומעט און פארצווייפלונג, וואָס האָבן אויסגעפילט אלע קעלערס פון די יידישע באלמעלאָכעס און האָרעפּאשניקעס. אז זאוולס משפחה איז געלעגן אין א קופּע, בלוי פון פראָסט און הונגער, ווינטער 1916, און די זאווערוכעס פלעגן פארשיטן די מוטנע פענצטערלעך ביז מען האָט אויפגעהערט צו זען אפילו די שטיקלעך פּיס, פלעגט זאוול אָנרייבן די הענט, ארויסנעמען פון אלמערל ס'ביכל מיטן צושריפט „מיין זאוולען" אָנטאָן די מעשענע שפּאקולן און מחיה־זיין די הונגעריקע, פארפרוירענע קופּע: די טעכטער האָבן שפּאצירט אין פּאלאץ ביים כראביע מיט רחמה און אסתר־קען, די קינדער זענען פריידיק געשווומען מיט סאטיען איבער ווייטע ימען און געכאפּט גאָלדענע פישלעך; דער אלטער טאטע האָט זיך פארנומען מיט „טוביה דעם טרעגער", מיט זיינוול פּאָריסאָווער, מיטן בעל־שם, מיטן קאָנסקעוואָליער, מיט יוחנן דעם וואסער־טרעגער. רבי חייא פון צפת מיטן בחור חנניא האָבן אויסגעזונגען די הארציקסטע יידישע ניגונים, דער „אורח־חיים" האָט געטראָגן האָניקלעקעך מיט אלדאָס גוטס פאר קליינוואַרג, דער אפּטער האָט געפירט וויכוחים מיט יחיאל־מיכלען, ווידער זאוולס איינציקער זון, הערצעלע, דער בלאסער, ארבעטזאמער קירזשנער, איז געווען פארחלומט, און אברהם האָט געשפּילט אויפן באס:

בו—בו—בו—אוי—בו...

צווייטער קאפיטל

יאָרן זענען געלאָפן. זאוול איז גרוי געוואָרן, ווי א טויב. דער אלטער טאטע איז שוין לאנג אויפן עולם האמת. די קינדער — ווי פייגל צעפלויגן פון דער צעבראָכענער נעסט. הערצעלע, דער ארבעטזאמער קירזשנער, האָט שוין לאנג אן אייגן מאשינדל מיט א ווייב און קינדער ערגעץ אין מחנה־יוסף אין דער שטאָט „טעל־אָוויוו אין ערעץ־ייסראָעל". געבליבן איז ער, זאוול, אליין, אין קע־

לער, א האלב־געליימטער, מיט זיין אלטיטשקער און מיט זיין טייערסטן פארמעג — דאָס ביכל מיטן אייגנהאנטיקן צושריפט פון יצחק־לייבוש פרץ: „מיין זאוולען".

מישטיינסגעזאָגט, וויפל אזא ייד, ווי זאוול סטאָלער מיט זיין אלטיטשקער דארפן עס פאר זיך: ס'ביסן ברויט, אן אוגערקעלע מיט א ציבל. אָבער דאָס איז אויך נישט געווען. די אלטע איז געלעגן מיט געשוואָלענע פיס און פנים אויף א פּאק בעבעכעס — מכלומרשט א „בעט", און זאוול פלעגט שוין נישט קענען צוזויפקלעבן ס'מינדסטע ברעטל פון אן אלטן טאבורעט. האָבן שכנים זיך ארייגעמישט און אוועק אין דער גמינע שרייען: „גוואלט, רשעים, ווי לאָזט מען עס יידן פאלן פון הונגער?" איז מען אזוי לאנג געלאָפן אין גמינע, ביז א באברילטער בחור איז געקומען אין קעלער א קוק־טאָן דעם אמת. געטראָפן האָט ער זאוולען, ווי ער זיצט ביי דער אלטער אין די מעשענע שפּאקולן און לייענט מיט א ניגון:

„טאטעשי, זיי מיר מוחל, וואָס איך האָב דיך געוועקט... די זון איז שוין אונטערגעגאנגען, די לבנה איז שוין ארויפגעשוואומען אויפן הימל און די שטערנדלעך האָבן זיך צעפלאקערט; שוין צייט, זאָלסט טועם זיין, טאטעשי..."

ווי האָניק זענען פון זאוולען די ווערטער געפלאָסן, און די אלטע האָט צוגעסמאקעט מיט דער צונג — — — — — און אָט דערזעט זאוול א גריוועדיקן באברילטן בחור איבערן קאָפּ. פאלט ער אראָפּ, ווי פון הימל, פארקלאָפּט ס'ביכל, רוקט ארויף די שפּאקולן אויפן שטערן: „הא? וועס?"

אז דער בחור האָט דערזען דאָס פארגעלטע ביכל מיטן פערלדיקן שריפט פון יצחק־לייבושן אליין, איז ער מבולבל געוואָרן, און אָנשטאָט אויספרעגן, וואָס מען באדארף, כדי די גמינע זאָל געבן זאוולען א זלאָטע א וואָך, האָט ער גענומען פונאנדערפרעגן וועגן יצחק־לייבושן. ער האָט געפרעגט און זאוול האָט דערציילט...

איז דער בחור נישט געלאָפן אין גמינע, נאָר אויף טלאָמאצקע 13, דערציילן די יידישע שרייבער וועגן דעם אוצר, וואָס ער האָט געטראָפן.

האָבן זיך גענומען שיטן אין קעלער כלערליי הארן מיט ברילן און אָן ברילן, מיט שליפסן און אָן שליפסן, מיט גריוועס און אָן גריוועס, ביז א ייד א גביר, אן „אוהב־ספר" פון דער יראָזאָלימסקער אלייע האָט זאוולען פאָרגעלייגט גאנצע טויזנט זלאָטעס מזומן פאר דעם קליינעם פארגעלטן ביכל.

„וועס?" — איז זאוול אויפגעשפּרונגען, ווי נאָך א ביס פון א שלאנג. — „וועס? פאר מיליאָנען?... אראָס פין מאן שטיב, אראָס! די נעכפּע זאָל ענק טרעפן, טרעלבוכעס, גבירים! א חוצפּה פין א געוויער! ס'ביכל פין יצחק־לייבוש פרץ, מאן אוצר און טרייסט... — אין ענק און ענקערע טאטנס טאטעס אראן!"...

דריטער קאפיטל

זאוולס אלטע איז אוועק אויפן עולם האמת. דער קעלער איז געוואָרן אויס דירה. מען האָט אים פארלייגט מיט קוילן, און חוץ דעם ריח פון געוועזענע מענטשן, איז דאָרטן גאָרנישט פארבליבן פון דער סטאָלערשער משפחה.

וואלגערט זיך זאוול ערגעץ אין אן אנדערן קעלער אויף דער דזשיקע גאס, און חוץ די שמאטעס, וואָס פארדעקן קוים זיין קנאָכיקן האלב־געליימטן גוף, מיט די מעשענע שפּאקולן, איז אים פון זיין גאנצן אויסגעפּראצעוועטן עבר פארבליבן נאָר דאָס טייערע ביכל, איינגעוויקלט אין א צעקנאָדערטן שטערנטיכל, ס'רעשט פון זיין פארלוירענעם באלמעלאָכישן לעבן.

אין תשרי 1939 האָט אויפגעריסן די וועלט, ווי א פארשטיקטער ווולקאן — ווארשע איז געוואָרן א גיהנום. פייער האָט זיך געשאָטן פון אויבן, פייער האָט געשפּארט פון אונטן, פייער פון מזרח, פייער פון מערב; גיהנום פון צפון און גיהנום פון דרום. פארוועלקטע הארבסטבלעטער, אויסגעמישט מיט שטויב, בלוט און מארך פון זויג־קינדער. לייב־און־לעבנס פון מענטשן און פערד, אויסגעקנאָטן מיט ציגל און שייטערס פון חרובע הייזער און פאלאצן, הימל און ערד אין א שריפה. די ווייסל שטראָמט מיט בלוט.

ס'איז צעפאלן די מחיצה צווישן ייד און קריסט. אלע גראָבן קברים מיט שוץ־גריבער. אלע שילטן אין איין

שפראך דעם שונא פון דער מענטשהייט. אלע הרגענען זיך פאר א ביסל נבלה־פלייש און א זופ רינשטאָק־וואסער. אלע... דאָס געאייניקטע פאָלק פון כוטער פוילן.

עס איז שטיל, ווי אויף א גרויסן בית־עולם, פול מיטן ריח פון געברענטן מענטשן־לייב, ווען די טעווטאָנישע האָרדעס זענען, שיכורע פון שחיטות און רציחות, אריינגעריטן אין דער שטאָט — די קרוין־שטאָט פון פוילן.

אויפן כמורנעם גזשיבאָוו־פלאץ, וואָס האָט זיך יאָרנלאנג געבראָכן אונטער דער שווערער לאסט פון אָנגעלאָדענע ה'עגענער מיט כל־טוב, ווו ס'האָבן געהילכט קולות פון יידישע באלעגאָלעס און טרעגער — פלאקערט איצט א שווארצע הלולא.

צווייפיסיקע חיות שלעפן סטויגן, בערג מיט יידישע ספרים, פון פארלאגן, פון ביבליאָטעקן, פון אלמערס, פון שולן און קלויבן. ספרי־חול מיט קדושה־ספרים, ווי לייבלעכע ברידער געבונדן, מיט סמאָלע באגאָסן, מיט נאפט באשפריצט, אין א ריזן־פאקל צעצונדן: ס'יידישע וואָרט ברענט צוזאמען מיט דער נשמה. ווי ס'ברענט דאָס גאנצע יידישע לעבן. ס'טאנצן האָרדעס שיכורים, באנדיטן, זונות מיט קרעציקע אלפאָנסן האנט אויף אקסל מיט נאצים געפלאָכטן; ס'טאנצט, ס'האָפּקעט א ראָד מיט א ברילעריי אין די פינצטערע הימלען אריין:

„ווען יודען־בלוט
„פאָם מעסער שפריצט..."

ס'וואקסט די שווארצע ראָד. ס'פלאקערט דאָס יידישע לייב־און־לעבן. עס ברענט רוצחישע פרייד. געשטאָרבן הענגט דער הימל. שטום רוט די וועלט ארום — ווי גאָרנישט...

קליינע מנובלים ברענגען־צו כסדר נייע פעק מיט פעקלעך. דעם מורה נבוכים מיט איציקס „חומש־לידער", „דאָס שטעטל" מיט משניותן, ש"ס, פנקסים מיט בראָשורן פון „בונד" און „פועלי־ציון", שולחן־ערוך מיט רויטע בענד לענין אין יידיש, שלום־עליכם, פרץ, מענדעלע, ווייסנבערג, חומשים, ספרי־תורות צוזאמען... מיט אן אלטן יידן, א שטיק רוי פלייש מיט אויסגערונענע אויגן, וואָס האלט א בינטל איינגעוויקלט אין א פארבלוטיקטן שטערן־טיכל, פארקראמפט אין צעבראָכענע קנאָכיקע פינגער.

„יודע — יודע — פעררעקע!" — ברילט א שווארצע פרייד, האָפּקעט א ווילדער טאנץ. אזא עקשן א זשיד! וויפל מען האָט אים נישט געטאָרטורט און געפייניקט, דאָס בינטל האָט ער נישט ארויסגעלאָזט פון זיינע צעבראָכענע הענט!

האָבן די נאציס געכאפּט צוויי מצורעים, — אן אלפאָנס פון דאנציקער וואָקזאל און א גנב פון קראָכמאלנע — און באפוילן זיי אָנצונעמען דעם „יודע" פאר הענט און פיס, צעוויגן אָט־אזוי, אין א שוואונג, און אריינוואָרפן אים אין שייטער צוזאמען מיטן פעקל...

אזוי האָט זאוול פארענדיקט זיין לעבן אין ווארשע — דער שטאָט פון זיינע עלטער־עלטער־זיידעס, וואָס האָבן דאָ געלעבט זינט דעם „ועד ארבע הארצות", זינט דער „לובלינער אוניע", ווען יידן האָבן אין פוילן געשטראָמט פון זאמוט, ליטע און רייסן.

זאוול איז אין די פלאמען געפלויגן, אָבער ס'פעקעלע איז אין שוואונג, מעשה צופאל, געפאלן אָן א זייט. א זונה־יונג האָט עס, מעשה קונדס, מיטן פוס א קאָפּע געטאָן נאָך ווייטער, און אויף מאָרגן האָט עס א דערשראָקענער יידישער בחור געפונען, הינטער דער פאָלע פונעם מאנטל פארדוקט און מיט דעם אין א טויער פארשוואונדן.

פערטער קאפיטל

אז מען לעשט נישט אויס א קליין פייערל, צעפלאקערט עס זיך אין א גרויסער שריפה. האָט זיך די שריפה צעוואקסן און אירע פלאמען האָבן די ווילדסטע קאָנטינענטן מיט די פארוואָרפנסטע דזשונגלען דערלאנגט...

האָט זיך אויפן שווארצן ים א שיף געוויגט, א שיף — א בית־הקברות. יידן זענען געפאָרן קיין ארץ־ישראל. יידן, פליטים, אנטלאָפענע, באשפיגענע, קוים געראטעוועט ס'נאקעטע לעבן.

האָט זיך די שיף געוויגט, געוויגט, ביז א מינע האָט איר אין הארצן דערלאנגט און די גאנצע יידן־לאָדונג אין די תהומות געבראכט; אלע מיט אלעמען, יונג און אלט, קינד און קייט, חוץ צוויי בחורים, וואָס טערקן האָבן זיי אויסגעשיפט, אפּגעמונטערט און אפּגע־

שיקט דורך כלערליי וועגן און אומוועגן קיין ארץ־ישראל. דאָס איינציקע, וואָס ביי איינעם פון די צוויי איז פארבליבן פון זיין היים און משפחה, איז געווען א קליין פארגעלט ביכל, וואָס זיינס א חבר האָט אים, ווי א קמע, איבערגעגעבן, ער זאָל עס מיטנעמען אין ארץ־ישראל, אלס אן אָנדענק פון איינעם א יידן, וואָס מען האָט פארברענט לעבעדיקערהייט צוזאמען מיט סטויגן יידישע ספרים אין ווארשע. האָט עס דער בחור אָפּגעהיט, ווי דאָס אויג אין קאָפּ, ווי די ווערטיקסטע מתנה פאר זיינע ברידער אינעם זוניקן לאנד.

פינפטער קאפיטל

איז ער אָנגעקומען בשלום אין אויסגעבענקטן לאנד מיטן אוצר — ס'פארמעגן פון זאוול דעם סטאָלער, דעם קדוש פון ווארשע. איז דער בחור ארומגעגאנגען צעחושט אין די גאסן פון תל־אָביב און געלייענט פון די ווענט־אראָפּ, פון צייטונגען און פלאקאטן, אז דאָ זענען אוועק און עס גייען ווייטער פרייוויליקע יידישע בחורים אין מיליטער, זיך נוקם זיין אינעם נאצי, דעם רוצח. וואָלט ער, דער בחור, אין אזא מיליטער נישט געגאנגען, נאָר געלאָפן; אָבער זיינע לונגען האָבן נישט אויסגעהאלטן נישט די לופט און נישט דעם ריח פון געברענטן מענטש־לייב אין פוילן, און נישט דאָס בלוטיקע זאלץוואסער פונעם שווארצן ים. האָבן די לונגען גענומען צופייפן און רויטיקן ס'טיכל. האָט מען אים געפסלט, אלס א זעלנער. לויפט ער און זוכט, ווי אזוי מיט עפּעס צו פארגיטיקן הן זיין געוויסן, הן די ברידער זיינע, וואָס האָבן יאָ געהאט מזל און באקומען די ביקס. לייענט ער ווידער פון ווענט־אראָפּ, פון צייטונגען און פלאקאטן ארויס, אז יידישע סאָלדאטן דארפן ביכער, ספרים, ווי ס'פאסט זיך פאר די קינדער פון „עם הספר". לויפט ער, דער בחור, מיט שמחה, און זוכט־אויס דעם פקיד ביים טיש, און גיט אים איבער מיט ציטריקע הענט און א צאַפּלדיק הארץ דעם פקדון פון זיין פאָלק אין פוילן, — דאָס יידישע ביכל פון זאוול סטאָלער מיטן אייגנהענטיקן צושריפט פון יצחק לייבוש פרץ:

„...נאָט אייך, ברידער מיינע, דאָס טייערסטע, וואָס ס'איז פארבליבן פון דאָרטן".

זעקסטער קאפיטל

אין א קהל־שטוב פון תל־אביב ליגן סטויגן ביכער אין א סאך לשונות: — מתנות פאר יידישע זעלנער, וואָס זענען אוועק נקמה־נעמען פון נאצישע רוצחים. ביכער אין דייטש, פויליש, טערקיש, שפאניש און בולגאריש; ביכער אין העברעיש, און אויך אין יידיש, אינעם יידישן לשון פון ווארשעווער געטאָ.

זשומעט אין דער קהל־שטוב פון יידישער יוגנט, וואָס סאָרטירן די מתנות אין פעק און פעקלעך — ביז מען שטויסט זיך אָן אָנעם געדרוקטן יידישן וואָרט

— — — —

גיט זיך עפּעס א דריי־איבער אין פארהעצטע הערצער פון העברעישע בחורים, קינדער פון באלעבאָסטעס און גבירים, געוועזענע און פאראנענע:

„פוי, זשארגאָן! זשארגאָן אין תל־אביב! פוי!"

ווארפט מען צונויף יידישע ביכער, ווי העלצער צו אן אויטאָדאפע. ווערן די דאָזיקע ביכער, ווי ברודיקע וועש, אין זעק געפאקט און, ווי עפּעס א טומאה פארקויפט אויפן וואָג צו סוחרים פון אלטווארג, אויף פאפיר צו פארוויקלען און פאקן „לאקערדע" מיט דזשעגעכץ, און צו בוקוניסטן, ווי אָפּפאל אויף מסחר!

זיבעטער קאפיטל

וווינט אין תל־אביב א ייד פון א גאנץ יאָר, אשר. ער פארמאָגט זיין אייגנס א קיאָסק, ווו ער פארקויפט צייטונגען מיט ביכלעך אין אלע שפראכן און לשונות פאר אייגענע און פרעמדע אין דער יידישער שטאָט.

איצט זענען ימען מיט טויט פארזייט, און פעלקער האָבן וויכטיקערע לאָדונגען צו פירן, ווי ביכער און זשורנאלן.

ווערט ביי אשרן אין קיאָסק קנפאלעך סחורה. לויפט ער זוכן מציאות ביי אלטווארג, ווי ס'איז אָנגענומען מלחמה־צייט אין אלע דורות, ביי אלע פעלקער, ביז ס'איז אים א שיינעם טאָג אריינגעפאלן א מציאה אין האנט; א סטויג יידישע ביכער, וואָס אשר האָט מעשה נס ארויסגעראטעוועט פון א מזרח־ייד, וועלכער האָט זיך געקליבן קלעפּן פון זיי טאָרבעלעך אויף שבת־קערעלעך פאר יידישע קינדער אין תל־אביב.

אשר ווייסט, אז א יידיש בוך איז נישט מער צו קריגן פאר געלט. ווייל יידיש ווערט אומעטום צוזאמען מיטן יידן אויסגעברענט. אשר ווייסט, אז מען שלאגט אים אפ די שוועל פאר א יידיש ווארט; יידן אין תל־אביב לעכצן נאך א יידיש ווארט, מאכט זיך אזא מציאה, ווי פון הימל אראפ. האט אשר געבראכט דאס פעקל אין שטוב, און זיך געזעצט, צוזאמען מיטן ווייב, סארטירן, פארריכטן, פארלאטען, אויספוצן, פארקלעפן — ס'זאל קענען מארגן שטיין אין קיאסק צום פארקויף.

יידן האבן צרות אומעטום; אויך אין ארץ־ישראל. פארשטייט נישט אשר, וואס מען האט זיך דווקא איצט אנגעזעצט אויף אים, ער זאל ארויסווארפן דעם „זשארגאן" פון זיין קיאסק. פריער זענען געקומען זיינע אייגענע קינדער. האט ער זיך אויף זיי אנגעבייזערט און געזאגט: „האלט ס'מויל, און לעסטערט נישט דאס ברויט, וואס איר עסט". דערנאך זענען געקומען שכנים, שפעטער זענען געקומען סתם שיינע מענטשן: „פע, אשר, זה לא יפה" — פארקויפן און פארשפרייטן „זשארגאן", די שפראך פון גלות".

דערנאך האט ער אנגעהויבן באקומען דראונגס־בריוו: „באשר בכן מען וועט דיך אונטערצינדן און מחרים זיין, אויב דו וועסט אליין נישט ארויסווארפן דעם „זשארגאן", וואס איז א באליידיקונג פאר דער יידישער שטאט און נאציאנאלן ייד..."

שלאגט זיך אשר אפ: „איר זעט דאך, אז כ'פיר דא נישט קיין פאליטיק; כ'פארקויף כ ל ע ר ל י י ביכער און זשורנאלן, אין א ל ע שפראכן, ווייל ס'איז מיין ברויט. הלמאי שטערט אייך גראד ס'יידיש, בפרט ווען מען פאדערט?!..."

ער איז, דעם אמת געזאגט, געווען אומרואיק. אבער אז דער יקרות ברענט און פרנסה איז שוואך און דייטש איז כשר — פארוואס זאל טריף זיין יידיש?

„זע נאר, זע נאר, אשר" — שרייט צו אים זיין ווייב, — „וואס פאר א שמאטעס מען האט דיר, שטיק שלימזל, אריינגעבראקט", — און גיט א שמיץ אויפן טיש א פארגעלט, פארפלעקט ביכל „פאלקסטימלעכע געשיכטן" פון יצחק־לייבוש פרץ.

אשרן האט עפעס א טיאכקע געטאן אין הארצן: „פאלקסטימלעכע געשיכטן". ס'האט זיך אים פאר די אויגן געשטעלט זיין געוועזענע היים, דאס שטעטעלע אויפן סאן, די שטוב מיטן גאניק, די יוגנט, די בחורשאפט, דער „דראמאטישער קרייז", דער „ארבעטער־פאריין" ס'האט זיך אים צעגאסן א ווארעמקייט איבערן לייב און ער איז אוועקגעשוווימען ווער ווייסט ווו, ווען נישט זיין ווייב, וואס האט אים א שטורכע געטאן „אשר".

האבן אשרס פינגער א בלעטער־געטאן דעם שער־בלאט און פאר זיינע אייגן האט א בלענד־געטאן א פערלדיקע אויפשריפט:

„מיין זאוולען,
פון יצחק־לייבוש פרץ".

„בהמה", — האט ער אויסגעשריגן, — „זע נאר, זע! ס'איז דאך אן אוצר, אן אנטיק!" — — — —

אכטער קאפיטל

ארץ־ישראל האט געשטורעמט. טאג נאך טאג האבן ביטערע בשורות געיאגט: „יידן ווערן אויסגעברענט" — „יידן ווערן אויסגעשאכטן", — צענער טויזנטער, מיליאנען, יידן — טאטעס, מאמעס; שוועסטער, ברידער, קינד און קייט... תעניתים, שופרות־בלאזן, מען רייסט הימלען. צייטונגען טריפן מיט בלוט. און פון ד א ר ט ן הילכט א יאמערלעך געשריי, פון קברים ארויס:

ראטעוועט! — ברידער, יידן!

העלפט אונז! מיר פארטיידיקן זיך מיט די לעצטע כוחות, העלפט!

אשר איז א פשוטער ייד. האט ער געפאסט און געגעבן צדקה, זיצט אשר אויף דער ערד און זאגט איכה. ער ווייס נישט פון קיין חכמות: מען האט באפוילן פאסטן, — פאסט ער. מען האט באפוילן זאגן איכה, — זאגט ער...

רייסן זיך אריין שכנים צו אשרן אין שטוב:

„אשר, דיין קיאסק ברענט!"

יאמערט זיין ווייב:

„גזלן! כ'האב דיר געזאגט: ווארף ארויס דעם זשארגאן! כ'האב דיר געזאגט, הא?"

נײַנטער קאפיטל

אשרס קיאסק, אין הארצן פון תל־אביב, ברענט, די ווענטלעך קנאקן און

שפריצן מיט פייער. און עולם שטייט ארום און יאטן רייבן זיך די הענט: „ככה יעשו לכל בוגדי עם ישראל".

די פלאמען שפארן ארויף צום פינצטערן הימל, פארצוקן ס'געדרוקטע פאפיר, ביז זיי האבן זיך דערקליבן צום ביכעלע „פאלקסטימלעכע". ווען דער עולם ארום וואלט נישט אזוי געווען פארנומען מיטן וויכוח, צי מען דארף יא, צי מען דארף נישט צינדן דאס יידישע ווארט אין דער יידישער שטאט אין יאר 1943 — ווען עס ברענט אלץ, וואס איז בכלל יידיש, וואלט ער געזען, ווי עס מאכט זיך אויף דער הימל, און ווי אויף א פייערדיקער לייטער לאזן זיך אראפ צעפלאמטע: לייבל קאנסקעוואליער, טוביה דער טרעגער, יונה וויטעלס, נחמה דעם ארענדארס, יחיאל־מיכל, ר' זיינוול פוריסאווער, סאטיע דער פיישער, דער „בעל־שם" מיטן „אורח־חיים", יוחנן וואסערטרעגער, דער אפטער, ר' חיים וויטאל, ר' חיים פון צפת, דער בחור חנינא. ער וואלט דערזען די גן־עדן־געשטאלטן, ווי זיי ווארפן זיך אין פייער אריין און קלייבן־צונויף אין זייערע פאלעס צעצונדענע יידישע אותיות, פון וועלכע ס'טריפט יידיש בלוט, מיט פייער און שאנד געמישט. ער וואלט אפשר אויך געזען, ווי זאוול סטאלער שטייט אויפן שפיץ לייטער און קוקט־אראפ מיט זיינע אויסגערונענע אויגן און פארברעכט זיינע צעבראכענע הענט — איבער א שייטער, וואס יידן אין תל־אביב האבן אנגעצונדן, און זעט באלד אויס, ווי יענער דארטן... ער וואלט דערזען, ווי אזוי ס'נעמען זיך קייקלען טרערן פון זאוולס אויסגערונענע אויגן פון הינטער די מעשענע שפאקולן ארויס. דארטן, אויפן שייטער אין ווארשע, ווען מען האט פון זיין לייב שטיקער געריסן, האט זאוול נישט פארלוירן די מינדסטע טרער; איצט פארגיסט ער טרערן — אזוי גרויס איז געווען זיין צער און אזוי טיף איז געווען זיין בושה פאר די מעשים פון ז י י ן פאלק אינעם יידישן לאנד....

ווען דער עולם וואלט נישט אזוי געטומלט אינעם וויכוח, וואלט ער אויך דערהערט דאס געוויין פון אברהם באסנס שטומער פידל, דורכגעפלאכטן מיטן יאמער פון שרה בת טובים.

ער וואלט געזען, ווי ביי פרצן פלאצט נאכאמאל זיין צעפייניקט, צעווייטיקט יידיש הארץ.

ער וואלט דערהערט די סאמעטענע שטים פון יעקב דינעזאן, וואס זאגט־צו יצחק־לייבושן: „שא, לאמיר שווייגן און באהאלטן די שאנד פון פרעמדע אויגן. חלילה נישט קיין נאצים, נאר י י ד י ש ע קינדער ברענען דאך דא דאס יידישע ווארט. לאמיר שווייגן און זיך שעמען פאר די גוטע גויים, וואס זיצן צוזאמען מיט אונדז אין גן־עדן און קענען נישט באגרייפן, וואס אונטן טוט זיך.

האט אזוי לאנג געפלאקערט אשרס קיאסק, ביז טוביה דער טרעגער האט ארויפגעבראכט אין דער הויך דעם לעצטן יידישן קונטרסל, ארויסגעראטעוועט פונעם תל־אביבער פייער. ביז די פלאמען האבן אויסגעברענט און פארצוקט די גאנצע רומעניש־אונגאריש־דייטשישע טומאה, וואס האבן צום ערשטן מאל פארזוכט דעם טעם פונעם זעלבן פייער, וואס זיי האבן אליין צעצונדן. ביז יוחנן דער וואסערטרעגער האט דערזען, אז די פלאמען קענען, חלילה, פוגע זיין אומשולדיקע יידישע היימען, האט ער זיך געלאזט זוכן זיינע אמאליקע צוויי הילצערנע עמערס מיט דער קאראמיסלע. ער האט זיי נישט געפונען. האט ער אונטערגעהאלטן זיינע קנאכיקע הענט אונטער זאוולס אויגן, אנגעקליבן טרערן, זיי אראפגעגאסן אין פלאם אריין און די שריפה פארלאשן — — — — — —

האט זיך דער עולם פון אונטן צעשפרייט אין די היימען אויף נאכט־רו, און דער עולם פון אויבן איז צוריק אויף דער פייער־לייטער אין די הויכן־ארויף, און דער לעצטער פון דער שורה, ר' יעקב דינעזאן האט שטיל געשעפטשעט א תפילה:

„הלוואי זאל נאר דאס זייער לעצטע זינד זיין..."

א באַגעגעניש מיט י. ל. פרץ

פון פ. שמואלביץ / (תל־אביב)

י. ל. פרץ איז געווען א וועגווייזער ניט בלויז פאַר'ן יונגן דור יידישע שרייבער, נאָר אויך א רבי פאַר דער יוגנט.

נאָך דער אַדורכגעפאַלענער רוסלענדישער רעוואָלוציע פון יאָר 1905 האָט זיך די יוגנט, אַן אנטוישטע, א לאָזגעטאָן אויף גאָט־זוכעניש. מ'האָט געזוכט אידעען און אידעאַלן, וואָס זאָלן געבן אן ענטפער און אן אינהאַלט דעם לעבן. מ'האָט געלעכצט נאָך א פרישן וואָרט, וואָס זאָל צוריקגעבן דעם כוח פון גלויבן, וועלכער איז אזוי דערשיטערט געוואָרן דורך דער מפלה.

און פרץ איז גראָד אין יענע יאָרן געוואָרן דער וואָרט־זאָגער און מורה־דרך פאַר א געפייניקטער יוגנט און זיינע שאַפונגען זענען געווען ווי א הייל־מיטל פאַר געניזוקטע נשמות.

איך דערמאָן זיך דעם רושם, וואָס „דאָס שטריימל" האָט געמאַכט אין די יוגנטלעכע רייען. עס איז געווען בעתן באַרימטן „מילה־סקאנדאל", וואָס שלום אַש האָט ארויסגערופן אין דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט; ס'זענען געווען די לעצטע טעג פון לעוו טאָלסטאָי. שפּעטער — די בריוולעך צו דער יידישער יוגנט: „צוריק אין שול אריין". מ'האָט געמאַכט א געלעגנהייט צונויפצוטרעפן זיך מיט פרצן, כדי צו באַקומען פון אים א פירוש אויף געוויסע פראַגן.

איך האָב געהאַט דאָס גליק צו באַגעגענען זיך מיט פרצן און ביי דער געלעגנהייט האָב איך טאַקע געשטעלט פרצן צוויי פראַגן.

אויף דער ערשטער האָט ער דערקלערט:

„דער קלעריקאַליזם האָט באַקומען דאָס וואָרט און אויך די געלעגנהייט זיך אָפּצורעכענען מיט יענע, וועלכע האָבן — לויט זייער מיינונג — פאַרפירט די יוגנט. מ'מוז אביסל אָפּוואַרטן, די געמיטער זאָלן זיך באַרואיקן. אָט האָב איך ארויסגעגעבן א בראָשור מיטן נאָמען „מילה־סקאנדאל", ווו איך האָב דערקלערט מיין שטאַנדפונקט. צי דער „היינט" (די וואַרשעווער טאָג־צייטונג) האָט ריכטיק געהאַנדלט? — דאָס איז שוין א צווייטער ענין".

און וועגן טאָלסטאָיס צוריקקער צו רעליגיע האָט י. ל. פרץ אזוי געזאָגט:

„דעם זשעני קען מען נישט אָנצייכענען קיין וועג. נישט תמיד קען מען זיינע האַנדלונגען אורטיילן אָדער באַגרינדן מיט אָנגענומענע כללים. ביים זשעני דיקטירט אָפט דער קינסטלערישער אינסטינקט און נישט די איבערצייגונג. אָט שרייב איך בריוולעך צו דער יידישער יוגנט און איך הייס זיי גיין אין שול אריין. מיין איך דען, זיי זאָלן ווערן רעליגיעז? ניין. פאַרוואָס, ווייל אין די פּיוטים פונעם מחזור געפינען מיר פּאָעזיע און אפילו גוטע און שיינע עטישע מאָמענטן, און איך ווייס, אז אויב מען גייט נישט אין שול אריין, און ערגעץ אנדערש אויך נישט... פאַלט נישט איין קיינעם צו לייענען די פיוטים. גייט מען אָבער יאָ אין שול אריין, כאַפּט מען ממילא שוין א בליק אין מחזור און מען פאַרטיפט זיך אביסל אין אים, הגם די אינערלעכע (פּאָליטישע) איבערצייגונג קען זיין אַן אנדערע. אויך אין דער רעליגיע איז פאַראַן פּאָעזיע. עס איז דעריבער מעגלעך, אז טאָלסטאָי האָט לעצטנס באַקומען א געפיל פון אינערלעכער דערהויבנקייט. ער האָט געזוכט א תיקון. דאָס קען אויך פּאַסירן מיט יעדן דורכשניטלעכן מענטשן. עס באַפאַלט אים א געפיל פון בענקעניש, ער קען זיך אָבער נישט דערקלערן, וואָס עס פעלט אים. דער זשעני פאַרענטפערט דאָס דאָזיקע געפיל דורך זיין שאַפן. און אָט אין דעם באַשטייט דער אונטערשייד צווישן זשעני און דעם פשוטן מענטש."

צוויי לידער

פון רקודה פאטאש / (ירושלים)

כ'וויל דיר, מאמע, פאַרלייענען א ליד

ס'איז אוּנטיקע שעה.
ערגעץ אין דער אלטער חיים
צאַנקט אויף פּוילנס ערד דער טאָג.
זעץ דיך, ווי ביים לעבן,
הייב־אויף די אויגן פון די ברילן
און האָרך צו מיין ליד:

דער חלום מיינער האָט זיך אָנגעטאָן גרויסע שטיוול —
און א זאַק איבערן קאָפּ —
ער האָט געזאָגט:
„איצטער גיי איך קיין פּוילן,
„נישט ווייט פון קראָקע נעבן אוישוויץ —
און פון אָלקוש ביז וואַלבראָם
איז א קאַצן־שפּרונג —

און ער האָט געלאַכט מיט דער רויטער צונג.

האָב איך אים ארומגענומען, זיין זאַק אויפן קאָפּ
און זיינע הויכע, שוואַרצע שטיוול;
כ'האָב געבעטן מיט שטילן קול:
נעם מיך מיט, נעם מיך מיט!
כ'וויל געשלאָגן ווערן —
ווי מיינע קרובים —
מיט דייטשישע ריט...

האָט דער חלום מיינער א טופּ געטאָן מיטן פוס
און האָט מיט פאַרקריצטע ציין צו מיר געזאָגט:
— גיי ארויס צו ירושלימער הימלען,
שנייד־אָפּ א פּאָלע פון מערב־רויט
און פּאַק זי איין אין דיינע אויגן,
און בינד זי צו מיטן ערשטן רעגנבויגן,
וואָס זיצט אויפן זיבעטן טויער פון דער שטאָט!

און איבער מיין קאָפּ, ביסטו, מאַמע, געשטאַנען,
דו האָסט באַגלייט די פאַרזיגלטע באַנען,
דו האָסט דיינע אויגן מיטגעשיקט,
מיט דעם לאַנגן יאָמערדיקן צוג — — — —

אן אבל-בריוו האט פארבלאנדזשעט, מיין שוועסטער

ס'איז ניין חדשים מיט א טאָג
נאָך אונדזער מאמעס טויט —
ס'האָט זיך אונדזער טרויער נאָך געמערט — — — —

האָבן מיר געשיקט א בריוו —
א ווייסן, טרויעריקן שליח,
און ר'האָט זיך מער נישט צ'ריקגעקערט.

נישט דערגאנגען צו די וועגן,
נישט דערגאנגען צו די היימען, —
נישט געוווּסט, צו וועמען
זאָל ער אָנקומען צום ערשט — —

האָט ער זיך אין וועלט פארבלאָנדזשעט,
ווי א קינד, אליין אין גרויסן וואלד.

האָט ער אויפן קול געשריגן:

כ'בין א בריוו, אן אָבל צו א שוועסטער,
כ'בין א פארבלאָנדזשעטער שליח!"

האָט א ווינט אים אויפגעהויבן
און אָים מיטגענומען.

האָט דער בריוו ארומגעוואנדערט
אין מאידאנעקס שחיטה־טעג,
פון מאידאנעק קיין טרעבלינקע, —

אָנגעקומען שפּעט קיין ווארשע —
ס'האָט די שטאָט א רויטן שטערן,
ס'האָט די שטאָט נישט מער קיין ייִדן.

ס'האָט נישט ווער קיין בריוו צו לייענען,
ס'האָט נישט מער ס'געוויין צו וויינען — — —
ס'איז ניין חדשים מיט א טאָג
נאָך אונדזער מאמעס טויט. — —
ס'האָט זיך אונדזער טרויער נאָך געמערט — — —

קוק נישט אהין, מאמע!

פון יעקב צבי שארגעל / (פתח-תקוה)

דער וועג האָט זיך געשלעפּט א בלוטיקער, א שווערער,
מיט קנאָה צו די גראָזן אין פעלד.
זי זעט נאָך די היים, דעם הויף, די שכנים;
זי זעט נאָך איר קינדערשע וועלט.
וואָלט געיאָגט נאָך די קאטשקעס, איז א רחמנות אויף דער מאמען,
וואָס די דייטשן האָבן געשלאָגן און געיאָגט,
זי מוז איר איצט טרייסטן — זיין מיט איר צוזאמען —
אזוי האָט זי צו זיך אליין געזאָגט.

זי נעמט־ארום די מאמע און ציט זי צו זיך
מיט כוחות פארבאָרגענע, ווייטע.
עס בייגט זי דער ווינט, ווי אן איינזאמער זאנג
און עס וואכן די שווארצע באגלייטער.
דעם וועג זי מאכט לייכט, כאָטש די מאמע איז שוין שוואך,
און זי איז ביי איר אויפן האנט.
און ארום־און־ארום — די גרויליקע וואך
שטייט צווישן לעבן — א וואנט.

געהייסן האָט זי מירעלע, און קען זיין, אז חנהלע, —
און אפשר האָט זי געהייסן נחמה?
א גאנצן וועג טראכט זי נאָר, א גאנצן וועג קלערט זי נאָר;
זי זוכט ארום א זאך אזא: — נקמה?
די ביקס אנטקעגן קעפּל אירס, געגלאָצט האָט מיטן לאָך,
געדראָט האָט זי יעדן ריר אירן.
פלוצלינג האָט דאָרט עמעצער זיך צעשריגן אויף דער בראָך,
ווי געפּלאַצט ס'זאָל האָבן ביי יענעם די געהירן.

די קליינע האָט זיך א וואָרף־געטאָן, ארומגעכאפּט די מאמען,
געדריקט זי האָט דער מאמעס קאָפּ צו זיך: —
ציטער נישט, מאמוניעלע, מיר זענען דאָ באזאמען,
דעם וועג מיר וועלן איבערקומען גיך.
נאָר, אפשר איז דיר שווער, טאָ וועל איך גיין צופוס,
זע נאָר, ווי די לאָנקעס זענען גרין!
אז כ'קוש דיר די אויגן, פיל איך: זיי זענען זיס,
נאָר — קוק נישט מאמעלע, אהין! — — —

האָבן טרערן זיך א גאָס־געטאָן, זיסע, ווי דער סם,
וואָס העלפט דעם פיין צו פארטראָגן;
האָבן רוצחים דאָרט א שאָס־געטאָן צו לעשן יענעם פלאם,
וואָס פון איינעם צו אלע ט'זיך געטראָגן.
האָבן תפילות מיט קללות צו גאָט און צו דער וועלט
זיך א ריס־געטאָן פון אלעמען צוזאמען,
און דאָס קינד האָט מיט זיך דער מאמעס אויגן פארשטעלט:
— קוק נישט אהין, מאמע! — — — —

ראָמען ראָלאַן

פון מרדכי זילבער / (פתח-תקוה)

דער 2־טער יאַנואַר 1945 האָט אונדז געבראַכט די טרויעריקע ידיעה: ראָמען ראָלאַן איז טויט!

ראָמען ראָלאַן, דער אַקטיווער קעמפער קעגן פאַשיזם, האָט נישט דערלעבט צו זען דעם פולשטענדיקן צוזאַמענברוך פון דער מענטשנפיינטלעכער באַוועגונג. ער האָט נאָך זוכה געווען צו זען די טיילווייזע באַפרייאונג פון זיין באַליבט פראַנקרייך און די ערשטע טריט צו באַפרייאונג פון אַנדערע דורך דעם פאַשיזם אונטעריאָכטע פעלקער. ראָלאַן האָט נאָך באַוויזן צו זען דעם פאַשיזם אין קלעם: געיאָגט דורך דער נצחונדיקער רויטער אַרמיי אין מזרח, און דורך די אַליאירטע אַרמייען אין מערב, גייט־אויס דער פאַשיזם אין זיין אייגענער נאָרע, ווי א גיריקע חיה, א בלוטנדיקע אין ווונדן. ער האָט געהאַט נאָך דאָס גרויסע גליק צו זען דעם אָנהייב פונעם סוף פון פאַשיסטישער וועלט־הערשאַפט.

די לעצטע יאָרן האָט ראָמען ראָלאַן געשוויגן. זיין קול האָט זיך נישט געהערט. שוין געווען אפילו די ידיעה, אַז ער איז געשטאָרבן מיט א יאָר צוריק, ערגעץ אין א קאָנצענטראַציע־לאַגער אין היטלערישן דייטשלאַנד. און כמעט ווי נאַטירלעך האָט געקלונגען די דאָזיקע ידיעה. דער גאַנצער עבר פון ראָמען ראָלאַן וואָלט באַשטעטיקט אַזא סוף פונעם גרויסן דרייסטן קעמפער. נישט אומזיסט האָט אים די פּראָגרעסיווע מענטשהייט באַטראַכט, ווי „דאָס געוויסן פונעם דור", וועלכער גייט, ווי א פּראָטעסט דורך זיינע רעוואָלוציאָנערע דראַמען: „14טער יולי", „דאַנטאָן", „וועלף", „דער זיג פון שכל". אָבער, ווי אומפאַרהאַפט, איז דער גרויסער גייסט, אַדורכגעגאַנגען ש ט י ל די גאַנצע גרויליקע צייט, ביז א י צ ט. וועט „דאָס געוויסן פונעם דור" פעלן. ווען זיין טראַגיש־אומגליקלעכער דור וועט אָנהייבן געשטאַלטן זיין גייסטיקן פרצוף, אָנהייבן בויען א בעסערע צוקונפט, א דויערנדיקן שלום, דאָס ליכטיקע קול פון ראָמען ראָלאַן וועט פעלן, דווקא איצטער, ווען די גיפטיקע זריעה פונעם פאַרהאַסטן פאַשיזם האָט געלאָזט טיפע וואָרצלען אין געשענדעטן אייראָפּע.

*

דאָס לאַנגע, שטורמישע לעבן פון ראָמען ראָלאַן האָט זיך אָנגעהויבן שטיל און אידיליש. געבוירן אין יאָר 1866, דעם 29־טן יאַנואַר, אין דער רואיקער, ראָמאַנטישער פּראָווינץ בורגונד, אין דעם שטעטל קלאַמעסי, אין דער בירגערלעכער משפחה פון א נאָטאַריום, זעט ער אויס ענלעך צו זיין העלד אין „זשאַן קריסטאָף", צו דעם בלייכן און פאַרטרוימטן אַליוויע. אַליוויע ווייזט שוין אין זיין פריסטער יוגנט אַרויס א מערקלעכע נייגונג צו מוזיק, דורך וועלכער ער ווערט א קעמפער; מוזיק ווערט טאַקע א דויערנדיקער אינהאַלט אין זיין לעבן און ווערק. דער גאַנצער פיל־בענדיקער „זשאַן קריסטאָף" איז אַדורכגענומען מיט בעטהאָווענס מוזיקאַלישער שאַפונגס־קראַפט און ער ווידמעט דעם גרויסן מוזיקאַלישן גאון זיין מאָנאָגראַפיש ווערק „בעטהאָווען".

אָבער דער גורל האָט נישט געוואָלט, אַז ראָמען ראָלאַן זאָל זיך שטיל און רואיק אויסלעבן אינעם בורגונדיש־בירגערלעכן פּראָווינץ־שטעטל. איינער פון זיינע אור־עלטערן, פונעם פאָטערס צד, איז אַלס יאַקאָבינער געפאַלן בעת די שטורמישע קאַמפן פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע. דאָס האָט אַן אַנטשיידנדיקן איינפלוס אויפן גייסטיקן פרצוף פון דער משפחה און פון ראָמען ראָלאַן מאָנט עס א חוב, וועקט זיין געוויסן און פאַרלאַנגט זיין וואָרט. דער אין שלאַכט אומגעקומענער יאַקאָבינער הייבט זיך אַרויס פאַר זיינע אויגן, ווי א ריזיקער שאָטן פונעם עבר און באַגלייט אים דאָס גאַנצע וועזן.

נאָכן ענדיקן די „עקאָל נאָרמאַל" אין 1889, ווערט ער איינגעלאַדן קיין רוים אַלס לערער פון געשיכטע. ער פאַרגראָבט זיך אין די אַרכיוון פונעם וואַטיקאַן, באַוואונדערט דעם רענעסאַנס און ווערט פאַרכאַפּט פון דער געניאַלער געשטאַלט פונעם גרויסן קינסטלער מיקל אַנדזשעלאָ. ער ווידמעט זיך דעם שטודיום פון דער פילאָזאָפיע בכלל און הויפּטזעכלעך דער פילאָזאָפיע פון דער ציוויליזאַציע. דאָ שטויסט ער זיך אָן אין

די פראַגן פון זיין צייט, וועלכע רופן ביי אים אַרויס מערער אומרו, ווי דער פאַרקלונגענער גלאַנץ פונעם רענעסאַנס. ער שטעלט זיך אין א בריוו־אויסטויש מיט א צווייטן „ריז פון געוויסן", מיט לעוו טאָלסטאָי, און ווען טאָלסטאָי באַקומט די ערשטע שורות פון ראָמען ראָלאַן, אַלס אָנפראַגע אויף די פּראָבלעמען, וואָס מאַטערן אים — דעם דעמאָלט נאָך אומבאַקאַנטן סטודענט — הערט ער פון צווישן זיי אַרויסשלאָגן א גרויס, וואַרעם מענטשלעך האַרץ און קריסטאַל־ריינעם געוויסן. לעוו טאָלסטאָי ענטפערט אים אויספירלעך אין א בריוו פון 38 זייטן. טאָלסטאָי באַקומט אַן אַנטשיידנדיקע השפעה אויף ראָלאַנס גייסטיקער אַנטוויקלונג. ביי דעם רוסישן הומאַניסט דערגייט ער דעם אייביקן אמת, אַז נאָר די טיפע ליבע צום פאָלק קאָן אינספּירירן דעם שאַפער און באַווירקן דאָס ווערק מיט גרויסער, אמתער קונסט, וואָס האָט אַן אייביק־מענטשלעכן ווערט.

ראָמען ראָלאַן דערנענטערט זיך צום פאָלק, און צוזאַמען מיט זשאַן זשאָרעס נעמט ער זיך רעאָרגאַניזירן דאָס פראַנצויזישע פאָלקס־טעאַטער. און דאָ, פון דער אייגנאַרטיקער בינע־פּערספּעקטיוו אַראָפּ, דערקענט ער די פּראָבלעמען פון זיין פאָלק, ווי פון דעם מענטש בכלל. דער יאַקאָבינער עלטער־זיידע געפינט זיין המשך, זיין יורש, און ראָמען ראָלאַן ווערט א קעמפער ממש.

ער שאַפט זיין גרויס־ווערק, וואָס ווערט וועלט־באַרימט און פיל געלייענט — „זשאַן קריסטאָף" — די געשיכטע פונעם מאָדערנעם מענטש, וועלכער צעשטערט זיינע אַלטע געצן, כדי צו קומען צום נייעם גלויבן: „דער העראָאישער מענטש". אין „מאַהאַטמאַ גאַנדי" דעקט ער אויף דעם אמת פונעם קאַמף פון אינדישן פאָלק קעגן זיינע אונטערדריקער. ער דערציילט אונדז די געשיכטע פון דער ב ל ו ט י ק ע ר גאַנדישער רעוואָלוציע; בלוטיק, ווייל זי איז באַשפּריצט מיטן בלוט נאָר פון איין צד — וועלכער קעמפט אָן געווער, און וואָס זיין איינציק געווער איז — ל י ב ש אַ פ ט; ליבשאַפט אפילו צו דיין טויט־פיינט.

„בעטהאָווען" איז דער קוואַל פון ראָמען ראָלאַנס באַגייסטערונג פאַרן „העראָאישן מענטשן" — דער ריז, וואָס איז, ווי פּראָמעטעאוס געבונדן אין קייטן פון דער גרויער אַלטעגלעכקייט, פונעם שלעכטס, אין א פיינטלעכער, קאַלטער סביבה, אין וועלכער ער שאַפט זיינע מאָנומענטאַלע מוזיק־ווערק. אָט־די קייטן צו צערייסן — איז די גרונט־אידיי פון ראָמען ראָלאַנס העלדן. ער האָט פיינט קאָמפּראָמיסן אין זיין קאַמף, ווייל שלעכטס פאַראומריייניקט דאָס לעבן — דאַרף מען דאָס שלעכטס אויסרייסן מיטן וואָרצל. און ראָמען ראָלאַן נעמט־איבער די ראָל פונעם „העראָאישן מענטש". מוטיק שטעלט ער זיך אַוועק קעגן דער ערשטער פעלקער־שחיטה און אירע איניציאַטאָרן. אין זיין פראַנקרייך פאַרפירט מען קעגן אים א פּראָצעס וועגן מלוכה־פאַרראַט און די שאָוויניסטישע פּרעסע העצט: „נידער מיט ראָלאַן!" און רופט צו באָיקאָטירן זיינע ווערק. ער קען נישט מער אָטעמען די פאַרפעסטעטע לופט פון זיין פאָטערלאַנד און באַזעצט זיך אין דער שווייץ.

אין דעם אויפמאַרש פון פאַשיזם אין איטאַליע און אין דעם אָנרוקן פונעם נאַציזם אין דעם שכנותדיקן דייטשלאַנד דערזעט ער די טויט־סכנה, וואָס דראָט דער קולטור און ציוויליזאַציע. צוזאַמען מיט אַנרי באַרביס רופט ער צונויף דעם קאָנגרעס צו פאַרטיידיקן די קולטור. ער איז אויך איינער פון די מיטגרינדער און זיילן פון דער ראַדיקאַלער ליטעראַריש־קעמפערישער גרופּע „קלאַרטע" (קלאָרקייט), וואָס איר ציל איז בשעתו געווען אַריינפירן דאָס אומגעפעלשטע, דאָס אמתע, דאָס ק ל אָ ר ע — נישט מיסטישע — אין דער ליטעראַטור, וואָס איז געווען אַזוי אָרגאַניש אין דער דעקאַדענץ פונעם בירגערלעכן שאַפן.

זיין לעצט ווערק „וויאַ סאַקראַ" (דער הייליקער וועג) איז געשריבן געוואָרן, איידער היטלער איז געקומען צו דער מאַכט, אָבער אין דעם בוך קומט שאַרף צום אויסדרוק דער אַקטיווער אַנטיפאַשיסטישער קעמפער.

*

דאָס איז א קייט פון יצירה און קאַמף; שיינס קעגן מיאוס, אמת קעגן שקר, ליכט קעגן חושך.

דער נאָמען ראָמען ראָלאַן מעט לייכטן אין דער געשיכטע פון דער פּראָגרעסיווער מענטשהייט אַלס א סימבאָל פון קאַמף, פון אייביקן שטרעבן פונעם מענטש צו א בעסערן מאָרגן.

א ב ר י וו *)

פון ראָמען ראָלאן

איך שיק־איבער מיין ברידערלעכן גרוס דעם קאָנגרעס פון יידישע אינטעלעקטועלע.

קיינמאָל נישט, נישט בלב און נישט בכוונה, האָב איך נישט געמאכט קיין אונטערשיד צווישן מיינע פריינט יידן (מענטשן און ווערק) און די פריינט פון מיין אייגענער ראסע. דער עצם באגריף פון ראסן, וואָס זאָלן זיין פרעמד איינע די אנדערע, איז מיר נישט פארשטענדלעך. עס זענען נייטיק געווען די כסדר־דיקע אָנגריפן פון אנטיסעמיטיזם, פון דעם דאָזיקן אָנגערייצטן הונט פון דער גידעריקסטער, פון דער מערדערישסטער רעאקציע, כדי אויך פאר מיר זאָל קלאָר ווערן די נייטיקייט פון דער אלוועלטלעכער פאראייניקונג פונעם יידישן פאָלק.

היות אָבער דאָס יידישע פאָלק איז דער קרבן פון די ווילדסטע אָנגריפן אין דעם טייל וועלט, וואָס געפינט זיך אונטערן שווערן יאָך פון אָבסקוראנטיזם און ראסיזם, היות די פיינט פון דעמאָקראטיע האָבן איך דערקלערט אן אומברחמנותדיקע מלחמה — איז דאָס דער חוב נישט בלויז פון יידישן פאָלק, נאָר פון אונדז אלעמען, דעמאָקראטן, אומאָפּהענגיקע מענטשן פון אלע לענדער, אָנצונעמען די דאָזיקע ארויספאָדערונג, ווייל זי רירט אונדז אלעמען אָן.

די אלע, וואָס קעמפן פאר גערעכטיקייט און פּראָגרעס פון דער מענטשהייט, ווייסן אז די בעסטע זין פון יידישן פאָלק האָבן שטענדיק מארשירט אינעם אוואנגארד פון דעם דאָזיקן קאמף. גערעכטיקייט, יושר, די קווינטעסענץ פונעם לעבעדיקן געוויסן פון יידישן פאָלק — זענען שטענדיק געווען ווי צוויי ליכט־שטראלן, וואָס לייכטן אראָפּ פונעם שטערן פון משה רבנו.

גערעכטיקייט און יושר זענען אויך אונדזערע אייביקע כלי־זיין, מיט וועלכע מיר וועלן אויסקעמפן דעם פּראָגרעס פון דער מענטשהייט. ס'איז דערביי נאטירלעך, וואָס מיר שטויסן זיך אָן אויף די זעלבע שונאים, אויף די פינצטערע כוחות פון דער מאכט, וואָס טראָגט היינט דעם נאָמען פאשיזם, נאציזם, אויף זייערע „דוטשעס" און „פירערס", וואָס באדראָען די וועלט מיט זייערע פארשווערונגען. מיר וועלן צוזאמען צערייסן די נעץ, אין וועלכער זיי ווילן פארנארן די מענטשהייט.

יידישע אינטעלעקטועלע, אונדזערע חברים — אן אלטער אינטעלעקטועלער פון פראנקרייך דריקט אייך די האנט. דער נארישער היטלער, אין זיין פארפאָלגונגס־מאניע, אידענטיפיצירט אייך מיט דער רעוואָלוציע. מיר פּראָטעסטירן. יעדן זיין חלק כבוד.

אלע גרויסע רעוואָלוציעס זענען א הייליקער אויפשטאנד קעגן דער אומגערעכטיקייט פון דער סאָציאלער אָרדענונג, פאר דער אויסשפּרייטונג פונעם טעטיקייטס־פעלד פון מענטשלעכן געדאנק. גאָט־צו־דאנקען — די בעסטע זין פונעם אלטן פראנקרייך, וועלכע האָבן מיט זייער בלוט אריינגעשריבן אין דער געשיכטע פיר רעוואָלוציעס, וועלן נישט דערלויבן, מ'זאָל פון זיי אראָפּנעמען די רומפולע קרוין. מיר פאָדערן פאר אונדז אין נעמען אויף זיך, צוגלייך מיט אייך, יידיש פאָלק, ברודער־פאָלק, די באליידיקונגען פון היטלערן און די שנאה פון אלע אונטערדריקער. לאָמיר ענגער מאכן דעם בונד צווישן דעם פאָלק פון ראבלע, מאנטען און וואָלטער, און דעם פאָלק פון קארל מארקס און שפינאָזא.

*) דעם בריוו האָט ראָמען ראָלאן געשיקט צום אלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 17—21־טן סעפטעמבער 1937 אין פאריז.

די דיכטערין פון געטאָ

פון ש. טענענבוים

א קאפיטל תהילים

וואַרשע, ווארשע, — מוטער־שטאָט,
מיט בלוט פארשפריצטע מויערן!
זעט נישט דיינע ווונדן גאָט?
די מתים אין די טויערן?

אויף קראשינסקיס פלאץ הארמאטן
פייערן אויף געטאָ־היימען...
האָט דער אלטער גאָט פארראטן
ס'פאָלק פון דודן און שלמהן?

גייט א מחנה קעגן פיינט,
פון שמשונס און פון דבורהס...
„זאָל איך בעסער פאלן היינט,
מקדש זיין די דורות!"...

איך כאפּ א באָמבע מיט דער האנט
באגריס דעם שונאס טאנקען...
קערפּערס שפּריצן אויף דער וואנט!
געטראָפן! — גאָט צו דאנקען...

שטארק און קרעפטיק די אטאקע,
צאָלרייך די קרבנות:
„צינדט פאבריקן און באראקן,
קוילעט אָן רחמנות!"

שוין־זשע מיינט איר איז דער סוף,
ווען פלאמען פרעסן שטיינער?
ווען רויכן וויקלען מוראנאָוו
און פרעגלען יונגע ביינער?

אפשר טאקע צוליב ווארשע
ברענט א שלאכט אויף אלע ימען?
אפשר צוליב א ו נ ד ז ע ר אומגליק
קעמפן פרידלעכע צוזאמען:

ווייסע, שווארצע, ברוינע, געלע...
אלע ראסן און קאָלירן, —
אום א וועלט, א נייע, העלע
מיטן פרייהייטס־קראנץ באצירן?

נישט דערזונגען איז דער היינט,
ווען מען קוילעט אונדז, ווי רינדער...
וועלן אָבער מאָרגן שאלן
פריידיק־זיגעריש — די קינדער...

דער מחבר פון דאָזיקן ליד לעבט ווארשיינלעך נישט מער. אין אן ארטיקל פון ר״ר שאָשקעס ווערט דערציילט, אז דאָס ליד איז געדרוקט געוואָרן אין „קולטורא יוטראָ" (די קולטור פון מאָרגן), אן אונטערערדישער ווארשעווער זשורנאל פון יולי 1943, און אָט־וואָס די רעדאקטאָרן שרייבן:

„ווען דער זשורנאל איז שוין געווען אין דרוק, איז אין אונדזער באזיץ אריינגעפאלן א זעלטענער מאנוסקריפּט — דאָס איז א פעקל לידער, וואָס איז אונטערגעוואָרפן געוואָרן אין גאס דורך א יונג יידיש מיידל, וועלכע מ'האָט געפירט צוזאמען מיט טויזנטער אנדערע יידן פון „קליינעם" געטאָ אויף שליסקע גאס אין דער ריכטונג צום ברענענדיקן „גרויסן" געטאָ, אין ראַיאָן פון די נאלעווקעס. דאָס איז געווען אין די לעצטע טעג פון די טראגישע קאמפן און שחיטות. אזוי ווי מיר האלטן, אז דער ווידערשטאנד פון ווארשעווער געטאָ געהערט צו די רומפולע זייטן פון דער מיליטערישער „עפּאָפּעע", נעמען מיר אריין די לידער, וואָס דאָס העלדישע מיידל האָט א וואָרף־געטאָן, בעת זי איז געווען אונטער א קאָנוואָי — אין אונדזער לידער־קאָנקורס. דערביי טיילן מיר מיט אונדזערע לעזער, אז איר ליד „א קאפּיטל תהלים" איז באשאָנקען געוואָרן מיטן ערשטן פּרייז פון זיבן הונדערט זלאָטעס".

דער איינדרוק, ווען מען לייענט דאָס, איז נישט קיין געוויינלעכער. איך מיין צו זאָגן: אן איינדרוק, וואָס כ'קען קיין ווערטער נישט געפינען פאר דעם. דאָס טראגישע מיידל, וואָס סימבאָליזירט אזוי שטארק די העכערע מענטשלעכע נאטור, וואָס קאָן דיכטן אין אָנגעזיכט פון טויט און חורבן — דער מענטשלעכער גייסט, וואָס זאָגט זיך נישט אָפּ צו זינגען און צו זיין שעפעריש אפילו אונטערן פייער פון די נאציס. אָט דאָס טראגישע מיידל איז עטלעכע מינוט שפּעטער פיליכט דערשאָסן געוואָרן, צוגעשטעלט געוואָרן צו א וואנט. די דאָזיקע אומבאקאנטע דיכטערין — דאָס גאנצע פאָלק ציט פאר איר דעם הוט. נישט דער זיגעס־שאַל פון דבורה — איבער די מחנות פון סיסרא דעם צעשלאָגענעם — קלינגען אין אירע ריטמען. אָבער מיר וועלן זי אָנרופן דבורה — די דבורה

פון א טראגישער שעה פארן יידישן פאלק — די דבורה פון אומגליק. מיר וועלן זי אנרופן דבורה מיט דעם זעלבן רעכט, מיט וועלכן זי רופט איראניש און ביטער איר ליד „א קאפיטל תהלים“.

און, איר אלע, פאעטן און שריפט־שטעלער, וואס איר לעבט אייך נישט שלעכט אין אויסלאנד און איר שרייבט דערציילונגען און פאעמעס וועגן דעם בלוטיקן בראך — קענט איר זיך דען פארגלייכן צו דעם דאזיקן קינד־פאעט, צו דעם דאזיקן נביאיש־מיידל, וואס ווארפט־אתטער אירע לידער אין ברע־נענדיקע גאסן, — אויף הייסע שטיינער. און וואס פאר אן אפטימיזם דא פלא־קערט אין די שורות, וועלכע זענען איינ־געשמירט אין אייגענעם בלוט; וואס פאר א גרויסער אפטימיזם און גלויבן אין דער צוקונפט; וואס פאר א צארן קעגן די תענקער! און וואס פאר א די־רעקטע ווענדונג צו גאט:

„האט דער אלטער גאט פארראטן
ס'פאלק פון דודן און שלמהן?

איך שלאג־פאר אז דאס פאלק — דאס גאנצע פאלק זאל מאכן א יארצייט, זאל געבן דער דיכטערין א נאמען דבורה, און יעדעס יאר זאל דאס פאלק פייערן איר יארצייט... די יארצייט פון געטא, די יארצייט פון העלדישן קאמף — אן אומפארגלייכלעכער קאמף — וואס האט איין ציל: אן ערנהאפטער טויט, זיך אויסקעמפן א שטאלצן, א מארטירערישן, א נאציאנאל־רעוואלוציאנערן מענטש־לעכן טויט.

צום ערשטן מאל האבן מענטשן גע־קעמפט פארן טויט.

דאס גאנצע פאלק דארף פייערן און זי, אט די באזיגטע דבורה, זאל פארהיי־ליקט ווערן אין די קומענדיקע יארטוי־זנטער, אלס דער גייסט פון פלאקערנ־דיקן רעוואלטירנדיקן געטא.

(„דער שפיגל“)

* * *

פון שלמה שעהויט / (חיפה)

און ווידער וועלן זיך אומקערן די ליכטער,
וועלכע האבן זיך פון אונדז אזוי דערווייטערט;
נאך וועלן זיך צעשטראלן די געזיכטער
מיט פרייד, מיט גליק, — פון טרויער געלייטערט.

ווידער וועט די זון א שטעל־טאן זיך אין פענצטער,
אין די שויבן, וואס ציטערן איצט אין ווינט
און נעכטיקן אין ארעמס פון געשפענסטער,
און זענען אין העלן טאג געווארן בלינד.

נאך וועלן מיר א הויב־טאן און אויפרייסן
דעם פארהאנג, וואס פארשטעלט אונדז דעם גרויסן טרוים;
נאך וועט א כוח באפעלן אונדז און הייסן:
צעוואקס, צעבלי און צעצווייג זיך, ווי דער בוים!

נאך וועלן מיר אויף פעסטער ערד דא וועבן
אונדזער אלטן חלום צו דעם לעצטן גליק...
נאך זען, גאפן, ווי אונדזער טויט און לעבן
געווען איז צו באנייטער וועלט — א בריק.

ווען נאצי־בלוט פון מעסער רינט

פון י. מאניק לעדערמאן / (חיפה)

ווען נאצי־בלוט פון מעסער, רינט,
קענען בילן נאר די הינט
אויף דער לבנה...
דער מענטש אבער אין זיין פרייד איז גערעכט
ווייל דער נאמען זיין, וואס איז געלעגן א צעטראטענער, פארשוועכט,
שטראלט ווידער אויף אין זיין גלאריע.

ווען נאצי־בלוט פון מעסער רינט,
דאן שיקט איעדעס קינד
זיין קוש דער רויטער פאן;
און בוים צו בוים שטרעקט־אויס א האנט —
צום טאנצן [illegible], ווייל אפגעוואשן ווערט די שאנד
פון דער נאטור...

ווען נאצי־בלוט פון מעסער רינט,
צעשמייכלען זיך די טויטע, און ס'געפינט
די רו זיי אין די לעבעדיקע קברים,
ווייל נישט קיין אורוואלד איז די ערד,
וו חיות קענען זויפן אומגעשטערט,
בלויז דערפאר, ווייל זיי האבן שארפע ציינער...

— די זון, וואס האט פאר שאנד פארבארגן איר געזיכט,
האט ווידער איבער ערד א פלייץ־געטאן מיט ליכט
און פאריאגט דעם חושך, וואס האט זיי פארשטעלט
און געלאזט זיי שטיין אינמיטן וועלט
אין זייער עקלהאפטער נאקעטקייט.
לאכן מיט קאנאנען־דונער רויטארמייער
און באשפייען זיי מיט פייער. —

ווען נאצי־בלוט פון מעסער רינט,
קענען בילן נאר די הינט
אויפן ווינט...
דער מענטש אבער טריאומפירט,
ווייל אייביק איז דער וועג, וואס פירט
צום וווגדערלאנד פון גייסט.

„די פרעמדע און גרילצודיקע"

פון א. גוטעס / (חיפה)

דעם פינפטן אָונט פון דער 6־טער קאָנפערענץ פון דער אלגעמיינער יידישער ארבעטער־אָרגאניזאציע אין ארץ־ישראל, אין חודש פעברואר ניינצנהונדערט פינף־און־פערציק, אין זעקסטן יאָר פון דער צווייטער וועלט־שחיטה, נאָך דער פארניכטונג פון מיליאָנען יידן, נאָכדעם, ווי די אויסגעברענטע געטאָס זענען שוין מיט גראָז באוואקסן און מיט דער ערד צוגלייך געוואָרן, האָט פּאַסירט דאָס, וואָס ס'איז שווער ארויפצוברענגען אויף פשוטן פּאַפּיר. אָבער אינדזער צעפּייניקט געוויסן לאָזט נישט רוען און פאָדערט: שוויג נישט, שרייב! וואָרום, וואָס קענסטו מער טאָן?!

...א זאל א פרעכטיקער, א ליכטיקער, אויסגעצירט מיט פאָנען, מיט גרינס, מיט שמעקעדיקע נעגעלעך און מיט רויזן, צוזאמען מיט דער ציר־ונג פון ארץ־ישראלדיקן ישוב — מער ווי פיר הונדערט אויסדערוויילטע פאָרשטייער פון ארבעטער־כלל, און מיט א דאָפּלטער צאָל געסט.

עס רוישט אינעם זאל, ווי אין א צעשטורעמטן ים.

מיטאמאָל: שא, שטיל. פון צוועלף הונדערט געמיטער ווערט איינס; פון צוועלף הונדערט הערצער ווערט ווידער איינס, און צוועלף הונדערט פּאָר אויגן שפּיצן זיך צו, צוזאמען מיט אלע חושים, צו איין פינטל. ליכט נעמט אויסלעשן.

שא, שטיל. הערסט נאָר אָטעמען, און אָט קומט זי אָן, דאָס מיידל, די יידישע טאָכטער פון ד אָ ר ט ן, פונעם גיהנום־ארויס, פון געטאָ ווילנע, פון די פּוילישע און ליטווישע וועלדער; זי, וואָס האָט דאָס אלץ א ל יי ן איבערגעלעבט און געזען; זי, די „לעבעדיקע מצבה" פון אונדזער חורבן און בראָך! זי, אונדזער שוועסטער, מיטן טויט־גרוס אין ציטערדיקן מויל.

די שווארצע מיידל־פיגור מיטן בלאסן צוקנדן פנים, מיטן יידישן קאָפּ, אָנגעשפּאַרט אויף דער ווייסער ציטריקער האנט, און... די אויגן!

זי רעדט יידיש. אין לשון, וואָס איז געבליבן פון די מיליאָנען יידן; ס'לשון, — א מאטעריע, וואָס מ'קאָן נישט פארברענען, נישט דערשיסן, נישט פארגאזן און נישט פארקאָכן אין זייף.

יידיש! — די שפּראַך פון אונדזער פארשניטן פאָלק, די שפּראַך פון געטאָ און בלוט און פלאַמען; יידיש! ס'לשון, אין וועלכן מיינע, דיינע און אונדזערע אלעמענס מוטערס האָבן אויסגעשריגן זייער לעצטע קללה און יאָמער־געשריי צו דער הפקר־וועלט; יידיש — די באַריקאַדן־באַפעל־שפּראַך פון שאכנע זאגאן, וויטנבערג, אנילעוויטש און קלעפּפּיש; יידיש, וואָס אין אים איז געשריבן געוואָרן דאָס לעצטע וואָרט פון זיגלבוימען; יידיש פונעם פארטיזאַן, יידיש, וואָס באַגלייט יעדע יידישע נקמה־קויל מיט טויטע קללות און פלוכן יעדער טראָפּן האַקנקרעציק בלוט...

יידיש, וואָס איז אזוי זיס, אזוי הארציק און גאַליק אויף אונדזער פאָלקס־גומען.

י י ד י ש !

האָט זי דערציילט אין דעם דאָזיקן יידיש, וואָס מיר אלע ווייסן שוין, און געציטערט האָט אויף איר גומען יעדעס וואָרט און יעדער טראָף, און געוויינט האָט יעדער אות, — און מיט איר האָבן מיר אלע געוויינט, ווער אָפן־בפרהסיה, פראָסט פשוט: ווי מיינע, ווי דיינע, ווי אינדזערע אלעמענס מאַמעס אויף א לוויה; און ווער ס'האָט געוויינט שטיל, טיף אין הארצן, מיט טרערן פון בלוט, זודיקע, הילפלאָזע טרערן אין א תפילה־זכה צו פארשטיינערטע הימלען, ווי הערצער ביי מושלים...

און הייליק, ציטעריק־הייליק איז געוואָרן די לופט אינעם זאל ביי דעם דאָזיקן יזכור; און געפלאַטערט האָט דאָס געמיט, ווען זי האָט דערציילט, אז נישט בלויז דער גוואלדיקער נקמה־דורשט, נאָר אויך „דער אידעאל פון גרויסן ארץ־ישראל־ווערק, האָט איר, ווי טויזנטער אנדערע, ווי זי, געגעבן קראַפט און מוט, איבער אלע פּיינען פון געטאָ, אויסצוהאלטן ביז דער קלאָגעדיקער גאולה, א גאולה אָן יידן..."

אזוי האָט יי ד י ש געוויינט, געקלאָגט און זיך געריסן אינעם מויל פון אונדזער שוועסטער, אונדזער יתומה.

און גערעדט האָט זי דאָ אזוי שטיל, אזוי צארט, ווי צו זיך אליין ד אָ ר ט ן, אויף פּארטיזאַנישער שמירה אין פּוילי־

שע וועלדער; אזוי שטיל — ווי מיין מאַמע האָט געשמועסט מיט גאָט פאַר די טירן פון דער גאַז־קאַמער.

מיט א י ר ע ווערטער (ווייי איז צו אונדז!) האָט זיך די קאָנפערענץ אויפגעהויבן העכער, ווי זי איז ווען־עס־איז געווען; העכער פון א ל ע קאָנפערענצן אין ארץ־ישראל, און געפילט האָסטו צום ערשטן מאָל אין דיין לעבן: קדושה, געמישט מיטן געוויין פון פארלאָשענער שכינה...

זי האָט פארענדיקט. פארשוואונדן, ווי א זעאונג.

זענען מינוטן, ווי דורות לאַנג, פאַרביי, און די טרויעריקע קדושה איז נאָך אלץ געהאַנגען אין דער לופטן.

געענדיקט דעם יזכור. דאָס ליכט אין זאל ברענט ווידער.

און — — —

נישט אבי־ווער, עפּעס א העברעער פון „גדוד מגיני השפה", פונעם באַטאַליאָן פון נאציאָנאַלער לעסטערונג; נישט קיין גרענאדיר פונעם ברוינעם „ברית־טרומפּעלדאָר", — נאָר דער פ אָ ר ז י צ ע ר פון דער יידישער אגענץ אין ארץ־ישראל, דער רעפּרעזענטאַנט פון מפא"י און דעם ציוניזם — ד ו ד ב ן ־ ג ו ר י ו ן בכבודו ובעצמו, האָט באַטראָטן די טריבונע און זיך געשטעלט אויפן זעלבן אָרט, ווו נאָר־וואָס איז ז י געשטאַנען. דאָס געוויין איז נאָך געהאַנגען אונטער דער סטעליע, ווי די טרערן אונטער די אויגן, ווי די זיפצן אין די הערצער — און ע ר, דוד בן־גוריון, האָט אויף א לעסטערנדיקן אופן, ווי בכוונה צו פארשוועכן דאָס הייליק־איבערגעלעבטע, גרויליקע און ווילד אן ענטפער געטאָן א י ר, וואָס מיינט די שרידים פונעם געטאָ, — בזה הלשון:

„מיר האָבן נאָר־וואָס געהערט דעם דערשיטערנדיקן באַריכט אין דער פרעמדער.. און.. גרילצנדיקער שפּראַך!"... אין אָריגינאַל: „בשפה זרה וצורמת". . .

אָט דאָס יידיש, דאָס פארשניטענע, צעבלוטיקטע יידיש פון געטאָ איז פאַר דוד בן־גוריונען א „גרילצנדיקע און פרעמדע"!

און ווען די פאָר צענדליק לינקע פּועלי־ציון־מענטשן, די איינציקע פונעם גאנצן עולם, האָבן צאָרניק אויפגעשטורעמט קעגן אזא דערשיטערנדיקער לעסטערונג, איז דוד בן־גוריון אויפגעשפּרונגען ווי א קוועקזילבער־קויל, רויט ווי א פייער און א פויק געטאָן אין בעלעמער (אין זעלביקן בעלעמער, ווו ז י האָט נאָר־וואָס אָנגעלענט איר ציטערדיקע האנט; די האנט, וואָס האָט געשאָסן אויף נאַציס; די האנט, וואָס האָט געגלעט יידישע קינדער־קעפּלעך פאַר דער שחיטה), און א ברום־געטאָן:

„מפני שעברית שפתנו" (ווייל העברעיש איז אונדזער שפּראַך!) —

דערפאַר מעג מען, הייסט עס, שפּייען יידיש אין פנים אריין אין צייט פון העכסטער איבערלעבונג; דערפאַר מעג מען דאָס לעסטערן דעם אָנדענק, דעם הייליקסטן פון די, וואָס האָבן אין די געטאָס געפירט קולטור־ארבעט אין דער „פרעמדער און גרילצנדיקער" שפּראַך. דערפאַר... דערפאַר, ווייל... „עברית היא שפתנו..."

האָט זיך די קאָנפערענץ אויסגעליידיקט פון איר דערהויבונג און קאַלט, אייז־קאַלט איז דיר געוואָרן אויף דער נשמה אינעם דערהיצטן זאַל. שווערע טראָפּנס האָגל האָבן, ווי געפרוירענע טרערן, גרויזאַם געקלאַפּט אין דאַך.

און די קאָנפערענץ איז ווייטער געגאַנגען — — — אריבער דער חרפה, אריבער דער לעסטערונג, אריבער דער פּיין.

דאס יידישע האנטווערקערטום אין פוילן

(פון א גרעסערער ארבעט)

פון מ. קאכמאן / (תל־אביב)

דאָס יידישע האנטווערקערטום האָט הינטער זיך א לאנגע און רייכע געשיכטע. די ערשטע יידישע האנטווערקער האָבן זיך באוויזן אין 16־טן יאָרהונדערט, ווען אונטערן דרוק פונעם קריסטלעכן בירגערטום און שליאכטע ווערט דער יידישער מסחר אונטערדריקט. יידן ספעציאליזירן זיך אין פארשידענע פאכן, און, ווי פריער אין מסחר, ווערן זיי אויך אויפן נייעם געביט גוטע פאכלייט. קעגן די יידישע האנטווערקער שטייען־אויף די קריסטלעכע צעכן, וועלכע זעען אין די יידן א קאָנקורענץ. דאָך האָבן די יידן אין יענער צייט דערגרייכט פון האנטווערקעריי א געוויסן וווילשטאנד. דער פעריאָד פון כמעלניצקיס פאָגראָמען (פון 1643 ביז 1658) גראָבט אונטער די עקזיסטענץ פון יידן אין פוילן און ספעציעל פונעם יידישן האנטווערקערטום. אין די 80־קער יאָרן פונעם 17־טן יאָרהונדערט טרעפן מיר שוין ווידער אין די שטעט פון פוילן יידישע באלמעלאָכעס, וועלכע צייכענען זיך אויס מיט זייער ביליקער פראָדוקציע, וואָס דערמעגלעכט זיי צו געווינען דעם מארק. דער יידישער באלמעלאָכע פארנעמט אין יידישן און אין נישט־יידישן לעבן אן אָנגעזעענעם אָרט. מיר טרעפן אים ניט בלויז אין די שטעט, נאָר אויך אין די פריצישע הויפן אלס מעכאניקער, טאָקער, סטאָלארעס, שניידערס און אנדערע פאכן.

אויף וויפל דאָס יידישע האנטווערקערטום האָט זיך דעמאָלט אנטוויקלט אין פוילן, קאָן דינען דער פאקט, וואָס אין חודש מערץ 1790 האָבן איןווארשע די קריסטלעכע צעכן פון קירזשנער און שניידער באלאגערט דאָס ראָטהויז און געפאָדערט צו פארטרייבן פון שטאָט די יידן, וועלכע נעמען־צו ביי זיי די פרנסה. זיי האָבן אפילו געדראָט מיט אויסקוילענען די יידן, אויב דער סיים וועט זיי נישט פארטרייבן. דער סיים האָט טאקע ארויסגעגעבן א באפעל צו פארטרייבן די יידישע באלמעלאָכעס פון די שטעט.

יידישע האנטווערקער זענען שפעטער צוריקגעקומען אין די שטעט, און אין ווארשע איז אפילו געקומען צו א געשלעג צווישן די פוילישע און יידישע שניידערס, וואָס האָט זיך פארענדיקט מיט א פאָגראָם.

דער יידישער האנטווערקער האָט אויך געמוזט פירן א קאמף פאר זיין קיום צווישן די יידן גופא; א קלאסנקאמף, ווי מיר רופן עס היינט, און זיך שיצן קעגן היימישן קלער און קהלה־פארזאָרגער. אָבער פון די דאָזיקע קאמפן איז דאָס יידישע האנטווערקערטום תמיד ארויס געשטארקט, און לסוף געוואָרן דער פונדאמענט פאר אויספאָרמירן דעם יידישן ארבעטער־קלאס.

אין דער זעלבער צייט האָט אויך געווירקט א צווייטער פראָצעס: צוליב די שטענדיקע רדיפות קעגן די יידישע באלמעלאָכעס מצד די קריסטלעכע צעכן, וועלכע האָבן אויך געטראָגן א קירכלעך־רעליגיעזן כאראקטער, האָבן די יידן, קעגן זייער ווילן, געמוזט אָנהייבן זיך צו פארנעמען מיט אזעלכע פרנסות, וואָס האָבן דעם כלל יידנטום קיין כבוד נישט פארשאפט, ווי, למשל: ליכווע, מעקלעריי און ענלעכע אומפראָדוקטיווע באשעפטיקונגען. אָבער סוף פאריקן יאָרהונדערט, ווען אין אייראָפּע האָבן אָנגעהויבן בלאָזן ליבעראלע ווינטן, איז אויך פאר יידן געוואָרן עטוואָס לייכטער און זיכערער זיך צו פארנעמען מיט פראָדוקטיווער ארבעט. ביז צו דער צייט איז דער מצב פון מלאָכה בכלל ביי יידן געווען א טרויעריקער. היינט ערשט קענען מיר אָפּשאצן דעם ווערט פון איבערגאנג פון פארשידענע לופט־געשעפטן צו אמתער קאָנסטרוקטיווער און פראָדוקטיווער ארבעט ביי די ברייטע שיכטן פון דער יידישער באפעלקערונג.

הגם ביי יידן איז, לויט דער מסורה, געווען א פאָזיטיווע באציאונג צו ארבעט, האָט מען געקוקט מיט גרינגשעצונג אויף א באלמעלאָכע. מ'האָט זיך אפילו געגרויסט דערמיט, וואָס אין דער משפחה איז נישטאָ נישט קיין שו־

כטער און נישט קיין שניידער. עס איז געווען באוווסט די מימרא: „ווער עס לערנט נישט זיין קינד א מלאָכה, איז גלייך, ווי ער וואָלט אים געלערנט דינען די עבודה זרה" און וועלכער פאָטער האָט עס געוואָלט, זיין קינד זאָל „דינען די עבודה זרה"? אָדער: „צוליב פרנסה מעג מען אפילו א נבלה אין גאס אָפּשינדן". ווער שמועסט נאָך, ווען מיר האָבן געקענט ברענגען אלס באווייז רבי יוחנן הסנדלר, אז שוסטעריי איז נישט קיין שאנד. — זענען מיר דאָך אוודאי געווען פטור צו זוכן באגלויבטערע עדות, אז יידן האָבן א פאָזיטיווע באציאונג צו ארבעט! להלכה איז עס טאקע אזוי געווען; אָבער למעשה? א שידוך־טאָן מיט א באלמעלאָכע איז געווען — הס מלהזכיר! אז א פאָטער האָט געזוכט פאר זיין טאָכטער א מאן, איז ער אוועק אין א ישיבה און אויסגעקליבן א גוטן לערנער, אים צוגעזאָגט א פאָר יאָר „קעסט" און דערנאָך אים געמאכט פאר א סוחר. אָבער אז מסחר דארף מען לערנען — דאָס איז קיינעם נישט איינגעפאלן, וואָרום יעדער ייד איז א געבוירענער סוחר...

שפעטער האָט א טייל פון אונדזער אינטעליגענץ, אויף א באשיידענעם אופן, גערופן די יידישע מאסן, זיך צו נעמען צו פראָדוקטיווער ארבעט, כדי זיך צו זיכערן דעם קיום צווישן די פעלקער, ווו מיר וווינען, און אָפּנעמען ביי אונדזערע פיינט די טענה, אז „יידן זענען ליכוויאשעס, פאראזיטן, פראָצענטניקעס און פוילענצער".

ס'האָבן זיך אָנגעהויבן באווייזן די ערשטע סימנים פון אָרגאניזאציע אויפן געביט פון מלאָכה: „חברות חייטים", „חברות סנדלרים". זיי האָבן זיך אָבער נישט געקענט ארויסהייבן פון די ענגע ראמען פון זייער דעמאָלטיקער „טעטיקייט", וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט שרייבן א ספר־תורה און זיך געענדיקט מיט מאכן א סעודהלע ז' אדר, צו משה־רבנוס יאָרצייט.

צווישן די ערשטע, וואָס האָבן באמת געוואָלט דעם יידישן דערשלאָגענעם באלמעלאָכע ארויסהייבן פון זיין קלאָגעדיקן צושטאנד איז אויך געווען דער פארשטאָרבענער אינזשעניער יאן קירשראָט. די ערשטע האנטווערקער־אָרגאניזאציע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1911 דורך יאן קירשראָט אין לאָדזש.

ער איז געווען פון די, וואָס האָבן פארשטאנען, אז אָן אמתער אויפקלערונג, אָן אָרגאניזאציע וועט דער יידישער באלמעלאָכע בלייבן אן אָפּגעשטאנענער עלעמענט. מיר יידן דארפן נישט ערשט באווייזן דער קריסטלעכער וועלט, אז מיר פארנעמען זיך מיט פראָדוקטיווער ארבעט, כדי עמיצן צו געפעלן, נאָר אז מיר פארנעמען זיך מיט מלאָכה, כדי זיך צו זיכערן א נאָרמאלע בכבודיקע עקזיסטענץ.

זינט דעמאָלט האָבן זיך געגרינדעט כמעט אין אלע שטעט און שטעטלעך אין פוילן האנטווערקער־אָרגאניזאציעס און אין א קורצער צייט האָט זיך טאקע ארויסגעוויזן, אז עס וואקסט א נייער כוח אינעם יידישן לעבן. א כוח, וואָס רייסט זיך צו באפרייען פון דעם אלטן לעבנס־שטייגער. „אָרט" און אנדערע געזעלשאפטן האָבן געהאט גרויסע פארדינסטן ביים העלפן דעם ערשט־אויפגעקומענעם האנטווערקער זיך צו מאָדערניזירן און פארפולקאָמען אין פאך.

דאָ מוז אויך דערמאָנט ווערן די באדייטנדיקע ראָל, וואָס פארשידענע אינסטיטוציעס האָבן געשפילט אויפן געביט פון אויפשטעלן האנטווערקער־שולן און דורכדעם בייגעטראָגן, אז די אָרעמערע טיילן פון דער יידישער באפעלקערונג זאָלן זיין בכוח צו שיקן זייערע קינדער אין די דאָזיקע האנטווערקער־ אָדער טעכנישע שולן. אזעלכע געזעלשאפטלעכע האנטווערקער־שולן זענען געגרינדעט געוואָרן אין ווארשע דורך דער יידישער גמינע אין יאָר 1895 מיט דער מיטהילף פונעם יידישן גביר נאטאנזאָן. אין לאָדזש איז אין יאָר 1890 געגרינדעט געוואָרן א האנטווערקער־שולע דורך דעם גרויסאינדוסטריעלן און פילאנטראָפּ הערמאן קאָנשטאדט, אין טשענסטאָכאָוו איז אין יאָר 1903 געגרינדעט געוואָרן א האנטווערקער־שולע דורכן פילאנטראָפּ מארקוספעלד. אויך אין אנדערע שטעט זענען געווען אזעלכע שולן, וואָס האָבן יאָר־יערלעך ארויסגעגעבן טויזנטער קוואליפיצירטע יידישע פאכלייט. זיי זענען געווען דער אוואנגארד פאר דער ווייטערדיקער אויסבילדונג פונעם יידישן האנטווערקערטום. דעמאָלט האָט מען איינגעזען אז צו דער גרויסער צאָל דאָקטוירים, אינזשעניערן, אדוואָקאטן אא"וו, מוז צוקומען דער געבילדעטער האנטווערקער. די מאָדער־

נע האנטווערקער־שולן האָבן אויף דעם געביט געמאכט א רעוואָלוציע אין די מהות פון אונדזערע טאטעס, וועלכע האָבן ענדלעך איינגעזען, אז ס׳איז בעסער צו געבן דעם קינד א מאָדערנעם פאך, איידער אים לאָזן יאָרנלאנג שטודירן אלס דאָקטאָר און צום סוף זאָל ער ווערן א סוחר אָדער קאָמיסיאָנער.

אז א יינגל האָט נישט געהאט קיין חשק צו זיצן 15 שעה אין טאָג אין חדר און לערנען, האָט אים דער פאָטער געסטראשעט, אז ער וועט אים אָפּגעבן פאר א שוסטער אָדער בעקער. אין דעם קינדערישן מוחל האָט זיך אריינגעכאפּט א פחד, צו ווערן, חלילה, א. שוסטער, און זיין נשמה איז געוואָרן אָנגעזאפּט מיט ווידערווילן צו פּראָדוקטיווער ארבעט. און אז דאָס יינגל האָט אלץ נישט געוואָלט גיין אין חדר אריין, האָט דער פאָטער אים גענומען פארן אויער און אריינגעפירט צו א שוסטער אָדער שניידער און אוועקגעלייגט אזא דרשה: אזוי ווי מיין לאָבוז וויל נישט לערנען און איך האָב פון אים געברענטע צרות, און קיין נחת וועל איך שוין פון אים סיי־ווי ניט האָבן, — וויל איך אים איבערגעבן אין אייערע הענט, ווייל אנדערש וועט פון אים קיין לייט נישט ווערן. איידער ווערן א גנב, חלילה, זאָל ער כאָטש ווערן א שוסטער". מ׳קאָן זיך פאָרשטעלן, ווי אזוי דער שוסטער־„מייסטער" האָט געקוקט אויף זיין נייעם „ארבעטער". נאָך א צייט פון „פּראקטיק" ביי קארטאָפל־שיילן און וויגן דאָס קינד, האָט דער בחור געמיינט, אז ער קען שוין די גאנצע „תורה פון שוסטעריי". ער קען שוין אליין ווערן א „מייסטער" פאר זיך. ס׳איז טאקע קיין וואונדער נישט געווען, אז אויב א ייד האָט געוואָלט האָבן א גוטן און שיינעם שוך, איז ער אוועק צום קריסטלעכן שוסטער און דעם יידישן אויסגעלאָזט.

אָבער אז א קריסטלעכער פאָטער האָט געוואָלט זיין זון לערנען א פאך, האָט ער אים אריינגעפירט צום קריסטלעכן באלמעלאָכע און אים דערקלערט: „אזוי ווי מיין יינגל האָט געענדיקט די שולע, און איז א וויל און געהאָרכזאם יינגל, האָב איך באשלאָסן צו מאכן פון אים א לייט. איך האָף, איר וועט פון אים צופרידן זיין און בין זיכער, אז עס וועט פון אים זיין א גוטער „טשעלאדניק". איך גיב אים אייך אויף דריי יאָר צום לערנען. איר וועט באשטימט זיין פון אים צופרידן".

אזוי פארשידנארטיק האָבן פארשטאנען און אָפּגעשאצט צוויי טאטעס פון צוויי פעלקער, וועלכע האָבן הונדערטער יאָרן געלעבט צוזאמען. צו דעם מוז מען נעמען פאָלגנדעס אין באטראכט: אמאָל האָט מען פארבאָטן יידן צו וווינען אין די שטעט, א צווייט מאָל — צו באזעצן זיך אין די דערפער. און אויך דאָס כסדרדיקעווארטן אויף נייע גזירות, וועלכע האָבן ביי יידן געטריבט דאָס רעכט זיך צו באשעפטיקן מיט דעם פאך, וואָס איז נאָך נעכטן געווען דערלויבט, — האָט דערשיטערט זייער ערנסטע באציאונג צו פּראָדוקטיווער ארבעט. נאָך מער, דאָס האָט גורם געווען, אז יידן זאָלן אפילו מיט א געוויסער גרינגשעצונג קוקן אויף מלאָכה בכלל.

סוף 19־טן און אָנהייב 20־טן יאָרהונדערט האָט זיך די באציאונג פון יידן צום האנטווערק ראדיקאל געביטן. דעם שטויס דערצו האָבן געגעבן פארשידענע סיבות: די גרויסע עמיגראציע אין די אמעריקאנער לענדער האָט באוויזן אז א באלמעלאָכע קען זיך גיכער איינאָרדענען, ווי סתם א לופט־מענטש. די ארבעטער־פּארטייען, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אָרגאניזירן דעם יידישן ארבעטער און קליינעם באלמעלאָכע האָבן א סוף געמאכט צו די שילעכלעך און אויף זייער אָרט זענען אויסגעוואקסן שטארקע ציל־באוווסטע ארבעטער אָרגאניזאציעס און פאריינען פון האנטווערקער. דער מעכאניזירונגס־פּראָצעס, וועלכער האָט א סאך פאכן קאָנצענטרירט אין גרויסע פאבריקן, זענען באזעצט געוואָרן דורך קריסטלעכע ארבעטער און פאר יידישע ארבעטער פארשפּארט די טויערן. אָפטמאָל האָבן קריסטלעכע ארבעטער געשטרייקט מיט דער פאָדערונג צו באזייטיקן זייערע יידישע ארבעטס־חברים פון די פאבריקן. הויפּטזעכלעך איז דאָס געשען אין דער פּוילישער טעקסטיל־אינדוסטריע, אין ביאליסטאָק, אין לאָדזש, פּאביאניץ, זדונסקא־וואָלא א״א. דאָס האָט ווידער באוויגן יידישע ארבעטער צו ווערן „זעלבשטענדיקע" אונטערנעמער מיט קארליק־ווארשטאטן. די דאָזיקע „זעלבשטענדיקע" האָבן זיך אריינגעגאָסן אין די האנטווערקער־אָרגאניזאציעס, וועלכע זענען אנטשטאנען באלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה.

1918, ווען פוילן איז געוואָרן אומאָפּהענגיק און פארשידענע אנטיסעמיטישע גרופּירונגען האָבן זיך געריסן צו דער מלוכה־מאכט און זי אויך דערגרייכט, האָבן זיך אָנגעהויבן צו שיטן אויף די יידן שווארצע גזירות. די באזיצנדיקע שיכטן זענען באלייגט געוואָרן מיט פאנטאסטישע שטייערן, וואָס האָט דערפירט צו באנקראָט. 1926, גראבסקיס תקופה, איז א טרויעריק קאפּיטל אין דער געשיכטע פונעם פּוילישן יידנטום. די רעאקציאָנער־אנטיסעמיטישע האנט האָט ממילא אויך נישט אויסגעמיטן דעם יידישן האנטווערקער. ס׳זענען דערשינען ספּעציעלע געזעצן מיט דער אויסדריקלעכער כוונה, אומצוברענגען דאָס גאנצע יידישע האנטווערקערטום. דאָס „צעכן־געזעץ" האָט זיך געשטעלט די אויפגאבע אָפּצורייניקן פּוילן פון יידן, נישט אָפּשטעלנדיק זיך דערביי פאר קיין שום מיטלען, מעגן זיי זיין די בארבארישסטע. פאר דעם האָט מען ארויסגענומען פון יידישע הענט דעם האנדל מיט תבואה, אלקאָהאָל, טאבאק, וואלד, דערנאָך — דורכן שחיטה־געזעץ — געהאט בדעה צו באגרענעצן דעם האנדל און געברויך פון פלייש דורך יידן אויף א מינימום. א כוואליע פון פּאָגראָמען האָט געפּלייצט איבער יידישע שטעט און שטעטלעך אין פּוילן. דער באָיקאָט קעגן יידישן האנדל און יידישער פּראָדוקציע איז געוואָרן א לעגאל מיטל אויף אויסצוהונגערן די יידישע באפעלקערונג. (עס איז בארימט געוואָרן ס׳געפליגלטע וואָרט פון מיניסטער סקלאדקאָווסקי: פּאָגראָמען—נישט, אָבער באָיקאָט—אדרבא!") און אז יידן האָבן נישט געהאט קיין אנדערע ברירה, ווי עמיגרירן, האָט די רעגירונג ארויסגעגעבן דעם דעוויזן־פארבאָט, וואָס האָט באדייט: „ארויס פון פּוילן — אדרבא, אָבער דיין פארמעגן לאָז דאָ!".

ווי שוין דערמאָנט האָט דער צעכן־געזעץ געהאט דעם בולטן ציל אומצוברענגען דאָס יידישע האנטווערקערטום. אָבער די דעמאָלסטיקע אָנפירער פון די יידישע באלמעלאָכישע אָרגאניזאציעס האָבן אָנגענומען ענערגישע מיטלען אָפּצושוואכן דעם צעכן־געזעץ, ווי ווייט מעגלעך. פּראָטעסט־פארזאמלונגען, פּעטיציעס און די פּערזענלעכע אינטערווענץ פון אינזשעניער טשערניאקאָוו (וואָס איז באגאנגען זעלבסטמאָרד אין ווארשעווער געטאָ) און חיים ראסנער זיינערצייט, איז דער געזעץ אָפּגעלייגט געוואָרן אויף 2 יאָר, ד. ה. ביזן סוף 1929.

עס איז כאראקטעריסטיש פאר דער גאנצער איינשטעלונג פון דער דעמאָלטיקער בירגערלעכער פּויליש־פאשיסטישער געזעלשאפטלעכקייט דאָס, וואָס דער צעכן־געזעץ איז אריינגעבראכט געוואָרן אין סיים צום באטראכט דווקא אין א שבתדיקן טאָג, בעת א גרויסער טייל יידישע דעפּוטאטן זענען נישט געקומען צו דער זיצונג. אפילו אזא „רעליגיעזער" ייד, ווי ד״ר ראָזענבלאט פון לאָדזש איז אויך געזעסן ביי זיין „שבתדיקן טיש", אנשטאָט צו זיין אויף דער זיצונג, בעת עס איז געשטאנען אזא גורל־פראגע פאר די יידישע מאסן אויפן סדר־היום פונעם אנטיסעמיטישן סיים. אָט אזוי האָבן אונדזערע אויסגעוויילטע פארטיידיקט דעם „יידישן שטאנדפּונקט" אין פּוילן.

נישט געקוקט דערויף, וואָס איבערן פּוילישן יידנטום האָט זיך פארצויגן א שווארצע דראָענדיקע כמארע, האָבן די האנטווערקער־צענטראלעס געפירט א ברייטע אָרגאניזאציאָנעלע ארבעט. אין בערך 600 שטעט זענען געגרינדעט געוואָרן האנטווערקער־אָרגאניזאציעס מיט אריבער 200 טויזנט מיטגלידער. א נעץ פון קאָאָפּעראטיווע קאסעס פאר לאנג־ און קורץ־טערמיניקע קרעדיטן איז געשאפן געוואָרן. אין א ריי שטעט, ווי ווארשע, לאָדזש, טשענסטאָכאָוו, פּאביאניץ, ביאליסטאָק, ווילנע א״א זענען געגרינדעט געוואָרן איינקויף־שטעלעס פאר רוישטאָפן און פארקויפס־קאָאָפּעראטיוון פון יידישער אויסארבעטונג.

אינמיטן אָט די אלע דערגרייכונגען און בעתן שווערן גראנגל פארן נאקעטן קיום איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־שחיטה, און אין משך פון עטלעכע טעג געמאכט א תל פון אלעם.

זאָלן די אָנגעשריבענע שורות זיין א מצבה אויף די קברים פון דעם אומגעקומענעם לעבן פונעם פּוילישן יידנטום.

נאָטיצן פון א יידישן זעלנער

פון אברהם בליי

Join the army and you will see the world!

„טרעט אריין אין דער ארמיי
און דו וועסט זען די וועלט!" —

רופן פלאקאטן אין דער בריטער דעמאָקראטישער וועלט צו די יונגע לייט און דערמוטיקן זיי צו מאכן וועלט־רייזעס (מצרים, אינדיע, אפריקע, אבעסיניע א. א. וו.) און דערביי אויך אָנטייל צו נעמען אין קאמף קעגן היטלעריזם, נאציזם, פארכאפער פון לענדער און פארניכטער פון פעלקער. א קעגנזייטיקער אָפּצאָל: ווילסטו זען די וועלט — טו עפּעס דערפאר. און אין די טויזנטער זענען די פלאקאטן, וואָס רופן, און פארשידן זענען די לאָזונגען — אָבער דער טאָן איז דער זעלבער. און צווישן א ים פון פלאקאטן איבער דער וועלט קלעפּט זיך ערגעץ אין א קליין לענדעלע אן אָרעם פלאקאַטל אָן קאָלירן. בלויז שווארץ אויף ווייס:

„קול דמי אחיך צועקים אליך".

שטייסט לעבן דעם קליינעם פלאקאַטל, קוקסט אויף די שווארצע אותיות. זיי באַוועגן זיך, זיי ווערן ברייטער און ברייטער, זיי דרייען זיך איבער טייכן און ימים, שלענגלען זיך איבער וועגן און שליאכן און פירן דיך אהין, ווו עס רופט דער געשריי. זעסטו אויפן וועג, ווי עס לויפט דיר אנטקעגן אן אלטער ייד מיט א ווייסער צעפלאָכטענער באָרד, מיט אויגן, וואָס איז א שרעק צו קוקן אין זיי. ער לויפט ווילד, שלעפּט מיט זיך א קליין קינד אונטערן אָרעם, ווי מען שלעפּט א זעקעלע מעל. ער שפּרייזט איבער גרודעס ערד, איבער טייכלעך און שטעכיקע וועגן און שרייט אויף א קול:

„קול דמי אחיך צועקים אליך!

שטייסט לעבן פלאקאַטל. ווישסט די גלעזלעך פון דיינע ברילן און ווילסט נישט קוקן מער. דו האָסט מורא. אָט קומט באלד דער אלטיטשקער אהער. ער איז שוין אינעם אות „מ" פון וואָרט „דמי" — און וואָס וועסטו אים זאָגן?

באיאָנעטן־איבונג

אינמיטן פעלד — א שטאַנד אין דער פאָרם פון א תליה. אינמיטן — אָנשטאָט א מענטש — הענגט א גרויסער שטרויזאק אין דער צורה פון א מענטש מיט גרויסע באצייכענונגען אויף רויט. א רויטער רינג אויף דער רעכטער לונג, אויף דער לינקער, אויפן הארץ און אויפן בויך. לויפנדיק מיטן באיאָנעט אויסגעשטרעקט, דארף מען אים ארייַנשטעכן נאָר דאָרט, ווו דער אינסטרוקטאָר באפעלט. איבונג.

גייען־ארויס יידישע בחורים אין אוניפאָרם, מיט זייערע ביקסן און באיאָנעטן. קומען אין פעלד. זעצט זיי דער אינסטרוקטאָר צוערשט אויס און גיט זיי די נייטיקע דערקלערונגען, איידער די פראקטיק הייבט זיך אָן:

— דער באיאָנעט־קאמף — דערקלערט ער — איז דער שטארקסטער פארטיידיקונגס־קאמף. אפילו, ווען דו ביסט דער אָנגרייפער. דער קאמף, הגם ער איז אין קאָלעקטיוו, איז ער דאָך אינדיווידועל יעדער איינער טרעפט זיך מיטן שונא פנים־אל־פנים, און שטעכסטו אים נישט אריין דעם באיאָנעט אין בויך — שטעכט ער זיינעם אין דיין בויך אריין. דאָ טאָר מען נישט טראכטן. דאָ טאָר מען נישט צווייפלען. דאָ דארף מען זיין וואך. אויף דער סעקונדע אריינגעשטאָכן און ארויס. אריינגעשטאָכן און ארויס. ס'רינט בלוט. נאָר געדענק: אויב דו זעסט נישט דעם שונאס בלוט — וועט ער זען דיינס. נישטאָ קיין סענטימענטן. קעמף־אויס מיט בלוט דיין אייגן לעבן און פארגיכט דעם, וואָס וויל עס דיר צונעמען. שטעך און שריי. שריי ארויס דיין אייגענעם קוראזש!

דער אינסטרוקטאָר כאפּט ביי א סאָלדאט ארויס די ביקס מיטן באיאָנעט פאָרויס. גיט א צי־אויס די ביקס. פארטשירעט די ציין. זיין פנים ווערט ווי ביי א גזלן. ער עפנט ס'מויל און צעלויפט זיך מיט א געשריי:

— א—א—א—א—א...

לויפט און לויפט, ביז ער קומט נאָענט צו צום שטרויזאק, פארשטשירעט ער ווידער די ציין און גיט א שטעך אריין דעם באיאָנעט גלייך אין הארצן.

אריין — ארויס, אריין — ארויס, נישט אומגעקוקט זיך, געלאָפן ווייטער. אויפן וועג ליגט אויסגעצויגן אויף דער ערד נאָך א שטרויזאק: אריין מיטן באיאָנעט, ארויפגעשטעלט אויפן זאק א פוס. און — באיאָנעט ארויס. אומגעקערט זיך צו דער גרופּע יידישע רעקרוטן.

ס'איז א שיינער טאָג. די זון שיינט און וואַרעמט. דאָס פעלד איז גרין. מוראשקעס און זשוקעלעך ראַיען זיך אין גריבעלעך פון דער ערד. א פייגעלע האָט זיך אוועקגעשטעלט אויף א קליין בלימעלע און עס טרייסלט זיך אינאיינעם מיטן פייגעלע. אָט ברעכט עס באלד איין... לעבן דער גרופּע ליגט דער שווארצער הונט, די פאָדערשטע פיס אויסגעשטרעקט, און איז אינגאנצן פארנומען מיט א זשוק, וואָס פויזעט אויף דער ערד. אָט רירט ער אים אָן מיט א פאָדערשט פיסל, און אָט ציט ער עס אויף גיך צוריק. א שפּיל אזא — אָדער האָט ער מורא פארן זשוק? די גרופּע רעקרוטן זיצט און שוויַגט. א וואָרט ווערט נישט אויסגערעדט. קוועטשט ווער אין האנט א שטיינדל, וואָס ער האָט אויפגעהויבן פון דער ערד. פארקוקט זיך א צווייטער אויף זיין אייגענעם שוך, פונקט ווי דער שוך וואָלט אים פארענטפערט אלע זיינע פראַגן. א דריטער ווישט די גלעזלעך פון די ברילן. דער אינסטרוקטאָר הייבט זיך אויף:

— נו, באָיעס, האָט איר אלע פארשטאַנען? האָט עמעצער פראַגן?

דער עולם שוויַגט. עס בייסט ווי עפּעס אין פּלייצע. מיטאמאָל זאָגט איינער:

— אין היינטיקער צייטונג איז דאָ א שרעקלעכע נייס: „די היטלעריסטן האָבן צונויפגענומען אין א פּוילישער שטאָט יידישע מאמעס און קינדער, ארויסגעכאפּט די קינדער פון מאמעס אָרעמס און אין צווייען האָט מען אָנגעכאַפּט יעדער א פיסל פון א קינד, עס צעריסן און געוואָרפן אויף טעלעגראַפן־סלופּעס".

א מינוט שטיל. און דערנאָך מיטאמאָל א תשובה דעם אינסטרוקטאָר:

— מיר האָבן פארשטאַנען. מיר האָבן נישט קיין פראַגן!

און יידישע בחורים לאָזן זיך אין געלויף מיט אויסגעשטרעקטע באיאָנעטן, מיט ווילדע געשרייען, צום שטרויזאק:

אריין־ארויס, אריין־ארויס, און נאָכאמאָל — אריין־ארויס, אריין־ארויס...

די זון שיינט און וואַרעמט. א ווינקעלע א קליינס זשומעט דיר אין אויער און לאָזט נישט אָפּ.

הערסטו, ווי עס פרעגט דיך:

— ווען שוין? ווען שוין?...

קויף פּאַטרול.

הויך אויף א בארג. הימל און ערד און בארג. אינמיטן נאכט: טראָפּנס טוי פאלן פון די בלעטער, ווען דו גייסט פארביי די ביימער, פאלן זיי דיר גלייך אין האלדז אריין. קאלט. אויפגעשטעלט די קאָלנערס פון די גרויע שינעלן. די אייזערנע קאַסקע אויפן קאָפּ איז נאַס. אויפן אקסל ליגט זיך אויסגעצויגן דיין ביקס, אָנגעלאָדן מיט קוילן, און מיטן באיאָנעט אויסגעשטרעקט צום הימל.

מיר גייען זאלבעצווייט. טראָט ביי טראָט. שווייגן און טראכטן זיך אריין אין דער טיפעניש פון דער נאכט. די נאכט לייגט זיך שווער אויפן הארצן. זי פאָדערט און מאָנט. וואָס מאָנט זי, די נאכט? מיר דארפן מאכן א קרייז פון אומגעפער אנדערטהאלבן קילאָמעטער. די אויערן זענען אָנגעשטרענגט. די אויגן אָנגעשפּיצט. רירט זיך אין דער פינצטער א צווייגל. גלייך — א באַוועגונג פונעם פּאַטרול. ס'איז גאָרנישט! מגייט ווייטער. לויפט א שאקאל ווילד פארביי. דער פּאַטרול כאַפּט זיך צו די ביקסן ביים געררויש. ס'איז גאָרנישט, בלויז א שאקאל!

— איך האַלט — זאָגט מיין חבר, דער באגלייטער, ווי ער וואָלט פאָרטגעזעצט זיין אריינטראכטעניש — אז ס'איז דאָ א געוויסער אמת ביי די יעניקע, וואָס שטייען אויפן שטאַנדפּונקט, אז מען מוז אָפּטיילן דאָס דייטשע פאָלק פון דער דייטשער רעגירונג און די נאַציס. מיר טאָרן אין אונדזער כעס, צאָרן און ווייטיק נישט פארלירן אונדזער אייגן געשטאַלט. מיר טאָרן אליין נישט גיין אין די וועגן פון די נאַציס. צוליב וואָס מאכן פאראַנטוואָרטלעך קליינע דייטשע קינדער, וואָס ווייסן פון גאָרנישט? זענען זיי פאראַנטוואָרטלעך?

— און איך?

—מיליאָנען יידן, פרויען און קינדער זענען אויסגעשאָכטן געוואָרן דורך אומבאגרייפלעכע סאַדיסטישע מעטאָדן און צוטראכטענישן; שטעט, גאנצע לענדער און קולטורן זענען צעשטויבט געוואָרן אויף פאָרעך; מיליאָנען רוסן, פּאָליאַקן, טשעכן, יוגאָסלאַוון, גריכן, האָלענדער,

און אנדערע זענען כהרף־עין פארשוווּנד'ן פון דער וועלט. דאָס אַלץ צו צעשטערן פאדערן זיך מיליאָנען הענט, און זיי זע־נען ביי די דייטשן פאראן, און שטייען נאָך גרייט צו פארבייטן.

אווו איז דער דייטש? ווי הייסט ער? ווו וווינט ער, אָט דער דייטש, וואָס האָט דעם גרויסן צער נישט געקענט צוזען און כאָטש מיט א וואָרט אויסגערופן זיין געשריי קעגן דעם? ווי אזוי הייסט זי, די דייטשע פרוי, וואָס, האלטנדיק אירע קינדער אין די אָרעמס, איז גע־לאָפן זיך שיצן פון א לופט־אָנפאל, און האָט דערביי פארשאָלטן איר מאן און איר זון, אָדער איר שכן, וואָס זויפן בלוט פון אנדערע מאמעס און קינדער? זי האָט פארשאָלטן דעם ענגלישן, אמעריי־קאנישן אָדער רוסישן פליער, וואָס וויאַרפט די באָמבעס אויף איר שטאָט. בלויז וועגן אים ווייסט זי! און דו, מיין ליבער חבר, רעד נישט צו מיין געוויסן. קום נישט וועקן מיין סענטימענט צו קליינע קינדער. כ'וויל דערפון נישט וויסן. כ'וויל דערפון נישט הערן! זאָל מיין נקמה־געפיל נישט אָנגערירט ווערן. זאָל מיך מיין נקמה־געפיל נישט לאָזן צו רו אויף א מינוט. איך וויל אים האָבן מיט זיך. איך וויל אים פלעגן. איך וויל פון אים נישט אָפרייסן דאָס קאלענדער־בלעטער פון 1944. פארשטייסט, חבר!?

די נאכט האָט זיך שטיל צוגעהערט, איינגעשלונגען אין זיך א מיש־מאש פון געדאנקען, פון ציטער, פון זאָרג און פון א גרויסן ווייטיק.

מיר זענען אויף פאטרול. מיר שפּאַ־נען ווייטער...

צו מיינע ברידער אין זוניקן לאנד

פון מ. פאקנטרעגער / (רמת-הכובש)

און ווילט איר, ברידער וויסן;
און ווילט איר, ברידער, הערן,
וואָס כ'האָב מיט זיך געבראכט?
— א רענצעלע מיט טרערן.

נישט קיין טייערע קליידער
האָב איך געבראכט — כ'באדויער;
נאָר א קלומיקל מיט פיין
און א רענצעלע מיט טרויער. —

דאָס איז מיין גאנץ פארמעגן,
וואָס כ'האָב מיט זיך געבראכט,
מיט וועלכן כ'טראָג זיך אים
ביי טאָג און אויך ביי נאכט.

אַלץ האָב איך פארלוירן:
ברודער, טאטע־מאמען —
פארברענט אין געטאָ־מוירן,
אין פייער און אין פלאמען.

נאָר איינס איז מיר פארבליבן
אין הארץ, אין מיין נשמה:
צו נעמען, מיט געווער אין האנט
בלוטיקע נקמה.

שרייבער און ביכער

25 יאָר ליטעראריש שאפן פון ל. חיין

דער שרייבער און קעמפער ל. חיין, דער ענערגישסטער און טעטיקסטער פון צווישן די יידישע שרייבער אין ארץ ישראל, פארצייכנט א דאטע, אן עפּאָכע — 25 יאָר! — אין זיין ליטעראַרישער טעטיקייט.

היינט־צו־טאָג איז זיך שווער פאָרצו־שטעלן א יידישע צייטונג אָדער זשור־נאל אין ארץ־ישראל אָן ל. חיין, אָן חיינס ווארעמער שילדערונג פון ברויזנ־דיקן ארום, אָן זיין הייס וואָרט קעגן שלעכטס. דער מוטיקסטער און רירעווי־דיקסטער, איז זיין וואָרט פול מיט פראָטעסט קעגן עוולה און שקר, קעגן חושך און אונטערדריקונג, קעגן זעלבסט־פארלייקענונג — סיי נאציאָנאלע, סיי סאָציאלע.

ער זעט די שיינקייט פון אמת אינעם האמער און אקער, אין מאשין און אין שייער.

און מעג זיין וואָרט זיין נישט אזוי געהובלט, און מעג זיין זאץ זיין נישט אזוי געשליפן — אין זיין נאָוועלע צי רעפּאָרטאזש, אין זיין ארטיקל צי נאָטיץ פילט איר דעם זוכער פון אמת, דעם קעמפער פאר פרייהייט, פאר גערעכטי־קייט, פאר א שענערן מאָרגן.

ווייל זיין שאפן איז אן אינטעגראלער טייל פון זיין טאָגטעגלעכן קאמף, זעט ער אלע שאָטנזייטן אין היגן לעבן, פונקט ווי ער באגייסטערט זיך פאר דאָס שיינע, פאר דאָס לויטערע.

אין אונדזערע גורלדיקע טעג, ווען דאָס וואָרט און די פּען גייען געשלייפט און געבונדן מיט דער ביקס און מיטן טאנק, אין קאמף פאר דער עצם עקזי־סטענץ פון די פעלקער, איז ל. חיינס הייסע יידישע וואָרט, דאָס פשוטע, דאָס טאָגטעגלעכע, דאָס אָרגאנישע אין קאמף פאר דער צוקונפט פון אונדזער פאָלק — א וואָגיקער צושטייער.

י. צ. ש.

טשערניכאָווסקי־פרעמיע און די ראסן־טעאָריע

אינעם העברעישן קולטור־לעבן האָט זיך אָנגעהויבן פארוואָרצלען א שיינער מנהג: פרעמירן די בעסטע ווערק לויט פארשידענע שאפונגס־געביטן: פּאָעזיע, נאָוועלע, פיעסע, איבערזעצונג אא"וו. דאָס גיט די שרייבער און קינסטלער א סטימול און אויך א טיילווייזע מאטעריע־לע, אָבער נאָך מער מאָראלישע הילף און פּאָפּולאריטעט דעם קינסטלער. אזוי פירט זיך ביי אלע קולטור־פעלקער, און יידן קענען אין דעם פרט קיין אויסנאם נישט זיין. בדרך כלל גרינדן זיך די פרעמיע־פאָנדן אויף נעמען פון פערזענ־לעכקייטן, וועלכע האָבן פארנומען אן אויבנאָן־פלאץ אינעם געזעלשאפטלעכן פּאָליטישן, קולטורעלן, וויסנשאפטלעכן, קינסטלערישן און ליטעראַרישן לעבן. אין דער וועלט איז צום מערסטן באַ־קאנט די „נאָבל־פרעמיע". ביי אונדז אין ארץ־ישראל זענען שוין פאראן א היפּשע פּאָר פאָנדן אזעלכע אויף די נעמען פון ח. נ. ביאליק, מ. דיזענגאָף, הרב קוק קלמן בארלאס און לעצטנס אויך אויפן נאָמען פונעם פארשטאָרבענעם גרויסן העברעישן דיכטער שאול טשערני־כאָווסקי.

היי־יאָר איז די טשערניכאָווסקי־פרע־מיע פארטיילט געוואָרן פאר צוויי ווערק, וועלכע זענען איבערזעצט געוואָרן פון דייטש און העברעיש: „פסיכאָפּאטאלאָ־גיע" פון פּראָפעסאָר זיגמונד פרויד און, „כנסת הרומנטיקה של היינה". און די צוויי איבערזעצער — ד"ר צ. וואָיס־לאָווסקי און ד"ר ש. פערלמאן האָבן בלי שום ספק פארדינט, אז זייערע ארבעטן זאָלן באקומען די אויסצייכענונג, בפרט ווען עס ווערט אונטערגעשטראָכן מצד די עקספּערטן, אז די „איבערזעצונגען זענען געמאכט געוואָרן אויף „א מוסטער־האפטן אופן". אָבער כאראקטעריסטיש איז, וואָס בעת דעם וויכוח ארום דעם ענין, ווען מען געהערט די פרעמיע, איז אויך געשטאנען די קאנדידאטור פון דער „פאוסט"־איבערזעצונג, וועמענס מחבר עס איז דער דייטש יאָהאן וואָלפ־גאנג פאָן־געטע. דער רוב פון די שופטים האָט אָבער אָפּגעוואָרפן „פאוסט", מחמת געטע איז א דייטשער גוי, בעת היינע און פרויד זענען דייטשע יידן.

ווילן מיר, חלילה, נישט פארמינערן די פארדינסטן פון ד"ר פערלמאן און ד"ר וואָיסלאָווסקי, און מיר נעמען זיך

נישט דאָס רעכנט זיך אריינצומישן אין דעם פסק־דין גופא, וועלכער איז ארויסגעגעבן געוואָרן דורך בארופענע מומחים. אָבער ווען מ׳ווארפט־אָפּ אן ארבעט, ווי די „פאוסט"־איבערזעצונג, מיט אזא ארגומענטאציע, שיינט אונדז, אז די שופטים זענען געפירט געוואָרן ביי זייער אויפגאבע נישט בלויז פונעם קינסטלערישן עלעמענט, נאָר מן־הסתם אויך פון אנדערע, זייטיקע מאָטיוון, וועלכע ליגן שוין אויפן שטח פון ענגהארציקער און גוזמאדיקער נאציאָנאליסטישער אומטאָלעראנץ. וואָס וואָלטן אונדזערע שופטים געטענהעט, ווען די פינישע מלוכהשע קונסט־אקאדעמיע וויל פרעמירן די העברעישע איבערזעצונג פונעם פינישן עפּאָס, וואָס איז געמאכט געוואָרן מייסטערהאפט טאקע דורך שאול טשערניכאָווסקין און די דאָרטיקע שופטים ווארפן־אָפּ דעם איבערזעצער, מחמת ער איז א ייד? אוודאי וואָלט אנטשטאנען א בארעכטיקטער שטורעם און פראָטעסט, מיר וואָלטן דאן ארויס מיטן געשריי: אנטיסעמיטיזם, ראסיזם! אָבער צום גליק האָט שאול טשערניכאָווסקי מיט גרויס כבוד יאָ באקומען די פינישע פרעמיע. איצט לאָמיר אָננעמען א צווייטע עווענטואליטעט: ווען, למשל, דער אומפארגעסלעכער חיים נחמן ביאליק לעבט נאָך היינט און ער טראָגט־אונטער די איצטיקע שופטים זיין מוסטערהאפטע איבערזעצונג פון „ווילהעלם טעל", וואָס דער מחבר זיינער, פרידריך שילער, האָט געהאלטן אנטיסעמיטישע פאָרלעזונגען אין דער אוניווערזיטעט פון יענא — צי וואָלט מען אויך אים בארקירט מיטן זעלבן מאָטיוו? און צי ווייסן כאָטש די עקספערטן פון דער טשערניכאָווסקי־פרעמיע מיט וועלכער פיעטעט דווקא געטע אליין האָט זיך באצויגן צו אונדזער העברעישער קולטור?

עס איז אין דייטשלאנד געווען באוווסט, אז געטע האָט פון קינדווייז־אָן געלערנט ה ע ב ר ע י ש, געלייענט די ביבל אין אָריגינאל און זיינע ערשטע דראמאטישע ווערק געבויט אויף די לעגענדארע און ווירקלעכע העלדן פון דער יידישער געשיכטע.

דער בעסטער דייטשער געטע־פאָרשער, ד"ר אלבערט ביעלשאָווסקי, דערציילט אין זיין בוך „געטע, זיין לעבן און זיינע ווערק" (30־טע אויפלאגע פון יאָר 1916) צווישן אנדערן פאָלגנדיקס: „געטע האָט געקענט „די וויכטיקסטע אלטע און מאָדערנע שפראכן: לאטיין, גריכיש, ה ע ב ר ע י ש, פראנצויזיש, ענגליש, איטאליעניש" (זייט 16, באנד 1); „וואָרום וואָס באדייט די גאנצע ליטעראטור, וואָס קומט דעם קינד (געטע) אין די הענט, אנטקעגן דער ב י ב ל... פון ווו ער האָט געשעפּט די זיטלעכע בילדונג, וועלכע האָט זיין פאנטאזיע ד ו ר כ ו י ס און כ ס ד ר באשעפטיקט און זיינע געדאנקען באוועגט אין א ל ע ריכטונגען: אלס געזעצבוך, אלס העלדן־עפּאָס, אלס הימען, אלס ליבעסליד, און וועלכע האָט גערעדט צו אים אין אלע ט ע נ ע ר. מיט זיין אייגנטימלעכן פייער האָט ער זיך פארזונקען אין דעם אומאויסשעפּלעכן בוך און געמאכט זיך פאר זיין אייביקן באזיץ די דערציילונגען, לערעס, סימבאָלן און ש פ ר א ך... באזונדער זענען עס די חמשה חומשי תורה, וואָס אין זייער נאיווער און גרויסער נאטור האָט ער זיך מיט פאַרליבע פארבלאָנדזשעט"... „די ליבע צום אלטן טעסטאמענט האָט אים געבראכט צום גרינטלעכן שטודירן די ה ע ב ר ע י ש ע שפראך"... (זייט 17, ב׳ 1). „און אויב די גריכן, ענגלענדער און איטאליענער זענען אביסל צוריקגעטרעטן אין הינטערגרונט, איז אָבער ברייטער געוואָרן זיין באלעזנהייט אין דער דייטשער, פראנצויזישער, לאטיינישער און ה ע ב ר ע י ש ע ר ליטעראטור, וואָס האָט ווייטער געפירט דערצו, אז ער זאָל זיך אויך וויסנשאפטלעך פארטיפן אין די שפראכן און געשיכטע פון די דאָזיקע פעלקער" (זייט 31, ב׳ 1).

עס וואָלט אונדז צו־ווייט פארפירט, מיר זאָלן ברענגען נ אָ ך און אויך ג ר ע ס ע ר ע ציטאטן, וואָס באווייזן געטעס באציאונג צו יידישער געשיכטע, קולטור און שפראך.

אָבער עס איז צו דרינגען, אז נישט די דייטשע שפראך און די דייטשע ליטעראטור, מוזיק, און קולטור בכלל זענען פסול. והא־ראיה, ביידע אויבנדערמאָנטע פרעמירטע ווערק זענען איבערזעצט פון דייטש; נאָר דער פאקט, וואָס געטע איז געווען א קינד פון דער דייטשער ראסע, האָט אנטשידן דעם גורל לטובת היינע און פרויד. איז וואָס־זשע פאר א טעם און זין האָט אונדזער גאנצער קאמף קעגן דער נ א צ י ש ע ר ראסן־טעאָריע, בעת מ י ר צאָלן־צוריק דער וועלט מיט דער זעלבער מטבע?

ת. טורנער

פארשפילטע מאָטיוון ...

דער דיכטער י. פאפּיערניקאָוו האָט ווידער ארויסגעלאָזט א זאמלונג לידער. דאָסמאָל אונטערן נאָמען „מיין ברענענדיקער שטאם".

צו י. פאפּיערניקאָווס לידער קוקט מען זיך צו, מען לייענט זיי, מען זינגט זיי. נישט אומזיסט איז ער דער באקאנטסטער דיכטער פון צווישן די יידיש־שאפער אין ארץ־ישראל. ער איז וואך צו אלע געשעענישן אין און ארום אים. זיין בונטארישער אימפולס, זיין סאָציאלער פראָטעסט, זיין אָרגאנישע צוגעבונדנקייט צו דער מאסע מאכט אים נאָענט און פאָפּולער. יעדע זאמלונג זיינע, שוין מיט איר נאָמען („גאָלדענע זאמדן", „רויט אויף שווארץ", „מיט לענדער גלייך", „פון רויטן פראָנט", „אונטער שווארצע הימלען" א. א.), גיט א רעד צו דעם מאסע־מענטש, צום באלמלאָכע, צום ארבעטער, צום חבר.

נאָר תמיד, ווען זיין ליד מישט זיך אין פּאָליטיק, ברענגט זי אים א פיאסקאָ.

אנומלט, בעת די רויטע ארמיי האָט געטריבן דעם „ברוינעם הונט" און געשניטן פון אים מיליאָנען פאסן, און פאפּיערניקאָוו, נאטירלעך, ווערט מיטגעריסן און זינגט־מיט מיט די רויטע גיבורים, דאָס ליד פון מארש און קאמף. ער קלאפּט־אויס מיליטעריש־ריטמיש זייער משיחישן גאנג, גיט ער זיך, אין דער זעלבער צייט, אין יאָר 1944, אין דער זאמלונג זיינער „אונטער שווארצע הימלען", א רעטאָריש־פאטעטישן פרעג:

„ס׳אין דאָך דאָ א וואנט א רויטע,
און א רויטע וואך ביי טויערן — — —

איז די וואנט שוין איינגעפאלן?
איז זיך שוין די וואך צעלאָפן?
זיינען שוין פאר שווארצע רוחות
אויף די רויטע טויערן אָפן?" — — —
אין יאָר 1944! —

נאָר ס׳איז געקומען דער „נס" און האָט דעם דיכטערס צווייפל־בנין אומגעוואָרפן...

שוין עטלעכע יאָר, ווי דוד בערגעלסאָן האָט פון קויבישעוו געוואָרפן צו דער יידישער וועלט אונדזער היסטאָרישן רוף: „לא אָמות, כי אחיה!", און די ט ע ג האָט דער פרעזעס פון די ערשטע 50 טויזנט צונויפגעזאמלטע פוילישע יידן אויף דער טעריטאָריע פון באפרייטן פוילן, שטייענדיק אין בלוטיקסטן עמק הבכה פון אונדזער מארטיראָלאָגיע, אויסגערופן דורכן לובלינער ראדיאָ „עם ישראל חי!" איז גראָד איצט, ווי צו להכעיס „זיי", קומט דער דיכטער פאפּיערניקאָוו און זאָגט זיך שארף, מיט קראפט, מעשה פוסק אחרון (אין זיין לעצטער לידער־זאמלונג „מיין ברענענדיקער שטאם"):

„מיר האָבן שוין פארשפילט!"

היתכן?! דאָס וויל דאָך היטלער!

———

וועלן מיר מיט פאפּיערניקאָוון נישט דיסקוטירן, צי דאָס איז פאָעטישער מאָטיוו, צי שלעכטע פּאָליטיק. זיין דיכטערישן פאס פסלט ער זיך נישט דערמיט. אָבער וווהין דאָס צילט, איז גענוג אָנצווייזן, אז ד. ב. מ., וואָס רופט־אויס אויף די שפאלטן פון „משמר", אז ..."היטלער האָט בלויז פארענדיקט דעם היסטאָרישן פראָצעס (פון אויסשניידן די יידן) אויף א טראגישן אופן. און ווער עס רעדט וועגן יידן אין אייראָפּע, וועגן העלפן זיי דאָרט קומען צו זיך, גייט קעגן דער געשיכטע"... אז ד. ב. מ. האָט „פון דער זייט" (רובריק „מן הצד" אין „משמר") זיך אָנגעכאפּט אָן דעם, ווי אָן א כשרער מציאה..

און מיר? —

מיר האָפן, אז אויך דאָסמאָל וועט א „נס", דער נס פון „לא אָמות, כי אחיה" און פון „עם ישראל חי" אומווארפן פאפּיערניקאָווס נייעם פארשפילטן מאָטיוו. ווייל א ו נ ד ז ע ר ברענענדיקער שטאם איז דער סנה, וואָס ווערט קיינמאָל נישט פארברענט!

און אז פאפּיערניקאָוו האָט אן אויג און אן אויער פאר אונדזערע ווירקלעכקייט — באשטעטיקן זיינע אָן־צאָליקע לידער, וואָס טראָגן נישט דעם פּאָליטישן „כאָמוט", נאָר וואָס גייען אויס שפאן פון ממשותדיקן לעבן.

י. פ י ר ק י ן

א וואָרט וועגן חורבן גראָדנע

„ג ר אָ ד נ ע" פון א. גאַ־
זשאנסקי, ארויסגעגעבן פון
„תרבות לעם", ת"א 1945.

בסך־הכל עטלעכע קליינע סקיצן אין א קליין יידיש ביכעלע; אָבער זיי דערציילן פונעם גרויסן חורבן ג ר אָ ד נ ע. שוידערסט־אויף לייענענדיק די סקיצע „קאַרפּוס דעליקטי", פון קאָמענדאַנט קארל ריינסלערס אומזיניקן איינפאַל, ארויסצושלעפּן אין די פראָסטיקע פאַרטאָגן די יידן פון קעלבאסינער געטאָ, האלב נאקעט, אָפּצוריינקן די הויפנס אָנגעפאַלענעם שניי מיט טיי־לעפעלעך. דאָס זעלבע פילסטו אין דער סקיצע „דאָס ערשטע צאָן־בארשטעלע"—קארל ריינסלערס צווייטער „איינפאַל": אין די הייסע זומער־טעג זענען די גאסן באַדעקט מיט שטויב; האָט יעדער ייד ביי זיך א צאָן־בארשטעלע; קניען טויזנטער יידן אויף דעם שטיינערנעם ברוק און ריניקן דעם שטויב מיט צאָן־בארשטלעך. ווינטער־צייט שטייט קארל ריינסלער, אָנגעטאָן אין א יידישן פוטער און פוילישע וואַליקעס, און קוקט זיך נחתדיק צו, ווי האלב־נאקעטע, באָרוועסע, הונגעריקע פרויען, זקנים, קינדער און דערוואַקסענע פירן אויס זיין באַפעל. און ריינסלער שמייכלט בעת טויזנטער יידן און נישט־יידן גראָבן מיט לאָפּעטעס קברים פאַר זיך אליין. „און זעלטן־ווען לאָזט אראָפּ איינער זיין אייזערנע לאָפּעטע איבערן קאָפּ פון ערשטן בעסטן ס.־ס.־„באַנדיט". „בהמות, נאָענט פארן שלאכט־הויז פרווון אמאָל שטעלן א ווידערשטאנד, — זאָגט גאָזשאנסקי, — און דאָך גייען אריין די בהמות אין שלאכט־הויז און נעמען נישט אויף זייער הערנער נישט דעם אָנטרייבער מיט דער בייטש און נישט דעם קיילער, ווייל אפשר, אפשר וועט געשען א נס. מיטן דאָזיקן „אפשר" לעבן די קרבנות, ביז דער גרוב איז פאַרטיק און אפילו שוין זייענדיק אין גרוב — אפשר וועט געלינגען אויסבאהאלטן זיך צווישן די טויטע... און מיטן זעלבן אפשר גייט א מחנה פון טויזנטער יידן איבער גראָדנער גאסן, באגלייט מיט יידישע כלי־זמרים־פידלען:

ייִדל מיטן פידל,
בערל מיטן באס,
שפּיל מיר דאָ א לידל
אויפן מיטן גאַס.

זיי גייען שטארבן, און צווישן זיי, זיין טאטע, אָנגעטאָן אין א פאַיאצן־היטל מיט גלעקלעך: — אדוואָקאט גאָזשאנסקי.

ווי געזאָגט, איז עס א דאָקומענט פון נאצישן גרויל איבער 45 טויזנט אומגעקומענע גראָדנער יידן, בעסער געזאָגט: א זאמלונג דאָקומענטן, צייטונגס־מיטטיילונגען, ליטעראריש־באארבעט פון א. גאָזשאנסקי, וועלכע מאכן אונדז אויפשווידערן מיט זייער גרויליקן אמת. מ'פילט, אז גאָזשאנסקי לעבט דאָס אלץ איבער. עס איז עכט און איבערגעקאָכט. אָבער די שפּראַך איז אין מאנכע ערטער א הילפלאָזע א. מישמאש פון סטילן, קענטיק, דער מחבר האָט געטאָן אן אייליקע ארבעט. א האנט פון א רעדאקטאָר וואָלט דעם דאָקומענט „גראָדנע" צוגעגעבן אויך א ליטעראַרישן ווערט, ווייל דאָ און דאָרט שלאָגט גאָזשאנסקי אָן רירנדיקע עכטע טענער. אויך די הילע איז זייער נאַיוו און באנאל געצייכנט. דאָס שטערט א סאך צום אלגעמיינעם ווערט פון דעם רירנדיקן יידישן ביכעלע, וואָס איז אָבער דאָך כדאי געווען: זאָל וואָס מער פאַרצייכנט און פארשריבן ווערן פאַר אונדז און פאַר די קומענדיקע דורות, וואָס דער נאצי־פאשיזם האָט געטאָן דער וועלט און באזונדערס צו אונדזער פאָלק.

א. ש ר פ י

פ ו ן ד ע ר ר ע ד א ק צ י ע:

צוליב א פארדריסלעכן טעות אינעם ארטיקל פון מ. זילבער אין „די בריק" נומ' 1 זענען ארויסגעפאלן די נעמען פון פאָלגנדיקע יידישע שרייבער, וואָס באַטייליקן זיך אקטיוו אין די היגע יידישע אויסגאבן און אויך פון אזעלכע, וואָס לאָזן זיך איבערזעצן אין העברעיש אָדער שיקן זייערע שאפונגען קיין חוץ־לאָרץ. דאָס זענען: ד"ר נ. י. ראפאלקעס, ל. שאָפּענפעלד, מ. צאנין, א. ליס, יואל מאסטבוים, א. קאלער און ד. פלינקער.

די רעדאקציע בעט אנטשולדיקונג ביי די דערמאָנטע שרייבער און ביי די לייענער פאר דעם פארדריסלעכן פארזען.

אונדזער קולטור־פראָנט;

75 יאָר יידישע פרעסע אין אמעריקע

די יידישע געזעלשאפטלעכקייט אין אמעריקע פארצייכנט איצט א גרויסע דאטע. עס איז געוואָרן 75 יאָר זינט עס האָט אָנגעהויבן דערשיינען א יידישע צייטונג אין אמעריקע.

היינט־צו־טאָג, ווען דאָס פוילישע און באלטישע יידנטום איז מערדערלעך פארשניטן געוואָרן, ווען ריזיקע טיילן פון סאָוויעטישן און רומענישן יידנטום זענען נישטאָ מער, און צוזאמען מיט זיי — די קאָלאָסאלע נעץ פון יידישע קולטור־אינסטיטוציעס, אין דער ערשטער ריי: די יידישע צייטונגען און זשורנאלן, — איז פון גרויס באדייט פארן גאנצן פאָלק יעדער יידישער ישוב, זיינע קולטור־געזעלשאפטלעכע אויפטוען און באַזונדערס די פרעסע.

און ווען מ'נעמט נאָך אין אכט, וויפל צרות און רדיפות די יידישע פרעסע האָט געהאט אויסצושטיין פון פארשידענע זייטן, אפילו פון די א י י ג ע נ ע רעדאקטאָרן, — ווי ווילד דאָס זאָל נישט קלינגען, — ווען מ'נעמט אין אכט, אז לויט די שווארצע נביאות פון די אב. קאהאנס, האָט שוין פון לאנג דאָרט קיין זכר נישט געדארפט בלייבן פון יידיש, — איז די דאטע „75 יאָר יידישע פרעסע אין אמעריקע", בעת זי ווייזט גאָר א טענדענץ פון וואקסן, פון גרויסן קולטור־היסטאָרישן באדייט. דער קומענדיקער נומער „די בריק" וועט זיך נאָך אומקערן צו דער דאָזיקער דאטע.

400 נומערן „דער שפיגל".

פון ארגענטינע האָט זיך באקומען אהער דער 400־סטער נומער פונעם דאָרטיקן „אילוסטרירטן זשורנאל פאר ליטעראטור, קולטור־ און געזעלשאפטלעכע ענינים" — „דער שפיגל".

פיר הונדערט נומערן פון אזא זשורנאל אין דער אסימילירטער, פארביזנעסטער בוענאָס־איירעס, איז אן אמתער נס. און פון די ניסים, וואָס טרעפן נישט אין יידישן לעבן אזוי אָפט. פארקערט, אפילו אין רייכערע, יידיש־פארוואונדעטע צענטרען איז דאָס אויסהאלטן אן אומפארטייאישן, אומאָפהענגיקן, פרייען יידישן זשורנאל נישט פון די לייכטע זאכן. תמיד געפינען זיך גורמים, וואָס זענען מקצר די יאָרן, די חדשים, די וואָכן און אפילו די טעג פון אזעלכע אויסגאבעס. און אז ארגענטינע איז נישט אין דעם פאל קיין אויסנאם, אז אויך דאָרט קוקן קולטור־גבאים קרום און שטערן מיט וואָס זיי קענען, קען מען לייענען כמעט אין יעדן נומער „שפיגל", וועלכער האָט דעם מוט צו רעדן אָפן און דרייסט. איז דעריבער ווערט צו פארצייכענען די דאָזיקע פריידיקע דערשיינונג, וועלכע איז, אָן ספק, א רעזולטאט פון גרויסער ליבע צו דער יידישער קולטור מצד דעם אומדערמידלעכן רעדאקטאָר י. ל. ג ר ו ז מ א ן מיט זיינע נאָענטע מיטארבעטער.

אין אונדזערע גרויליקע און גורלדיקע טעג — א סימן פון לעבן, פון קולטור־ווילן פון אונדזערע ברידער.

צ ב י ש.

וועגן א זאַל

עירית תל־אביב	בתשובה נא להזכיר
כ"ד שבט תש"ה	3625—ד/ד
7.2.45	ד ח ו ף

לכב' מרכז ארגוני בעלי המלאכה
„היכל המלאכה".
כ א ן.

א. נ.! נודע לי לתמהוני, כי מסרתם את אולם „היכל המלאכה" לאגודה המכנה עצמה „תרבות לעם" והרוצה לערוך בליל שבת זה „נשף חגיגי" כולו על טהרת האידיש.

הנני ממהר להודיע בזה לכם, כי העיריה מתנגדת לכך בכל תוקף ונא לדאוג לכך, כי נשף זה לא יתקיים.

אבקש אישור על סידור הדבר.

בכבוד רב
מ"מ מזכיר העיר
(חתימה)

שוין ווידער א בריוועלע פון דעם יידישסטן שטאָט־ראט מיטן אלט־באַקאנטן נוסח פון „לתמהוני" (צו מיין פאַרוואונדערונג). מיר וואונדערן זיך נישט מער אויף די מחברים פון די דאָזיקע בריוולעך. תמיד „באאיילן" זיי זיך (אני ממהר להודיע) צו באווייזן זייערע „פעאיקייטן", מיט דער „גאנצער תקיפות", ווען עס האנדלט וועגן אן ענין, וואָס איז פארבונדן מיט פאָרטשריטלעכקייט און

פרייהייטלעכקייט. אָבער ווי באַלד זיי דערשמעקן, אַז ערגעצווו ראַיעט זיך רעאַקציע, פינצטערניש און מיטלאַלטערלעכער שימל, — דאַן זענען זיי טאָלעראַנט, ווייכהאַרציק און עס גייט זיי שוין נישט אָן, אין וועלכער שפּראַך דער שרץ טובלט זיך.

אונדז איז, למשל, באַוווּסט, אַז אין דעם־זעלבן זאַל „היכל המלאָכה“, האָבן די חבד״ער חסידים געפּראַוועט עפּעס אַ יאָרצייטל, בעת איין רבי האָט געהאַלטן אַ שעהדיקע דרשה צו אַן אַנדערן רבין, וואָס האָט זיך געקלעפּט, ווי אַן אַרבעס צו דער וואַנט — אַלץ אין „טהרת האידיש“ — און אין זאַל האָבן זיך געפונען פאָרשטייער פון תל־אביבער שטאָט־ראַט, קרן־היסוד און אַנדערע „פּערזענלעכקייטן“ (נעמען ווילן מיר דאָ נישט דערמאָנען) — אָבער קיינעם פון זיי איז נישט איינגעפאַלן צו פּראָטעסטירן אָדער ווייזן אַ סימן פון אומצופרידנקייט. פאַרקערט, זיי האָבן זיך נאָך פּאַסמאַקעוועט מיט דעם ריח פון דער „הויכער קולטור“ ר״ל, וואָס האָט זיך געהערט פון, דער דאָזיקער מסיבה.

נאָר מוקצה מחמת מיאוס ווערט יידיש דעמאָלט, ווען עס איז פאַרבונדן מיט אַ פייערונג לכבוד דער רויטער אַרמיי, אָדער ווען מ׳דאַרף איבערגעבן גרוסן פון לעבנגעבליבענע אינעם חרוב־געוואָרענעם יידישן אייראָפּע; גרוסן אין דער שפּראַך, מיט וועלכער אונדזערע מאַרטירער זענען אומגעקומען אויף קידוש־השם און פאַרן כבוד פון אונדזער פאָלק.

אַזאַ יידיש איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, נישט לויט זייער גייסט, נישט לויט זייער געשמאַק, — ווייל עס טראָגט אין זיך דעם ניצוץ אויך פון אַן אַנדערער וועלט.

איז, וואָס איז דאָ פאַראַן זיך צו וווּנדערן? —

מיר האָבן געלייענט און פאַרנאָטירט. אָבער אַריבערגיין איבער דעם ווען מיר נישט.

פ. שמ.

א מסיבה פאר «די בריק»

דער ערשטער נומער פון אונדזער זשורנאַל האָט אַרויסגערופן גרויס אינטערעס. שוין דער פאַקט, וואָס די „געזעלשאַפט פריינט פון יידיש“ האָט געוויזן אירע מיטגלידער און סימפּאַטיקער, אַז זי הייבט־אָן פאַרווירקלעכן אירע אָנגעצייכנטע אויפגאַבן. און די גוט־באַזוכטע מסיבה, וואָס איז פאָרגעקומען אין תל־אביב דעם 2־טן דעצעמבער 1944, האָט דאָס פאַקטיש באַשטעטיקט.

ביי געדעקטע טישן האָט אַן עולם פון איבער 200 מענטשן פאַרבראַכט עטלעכע שעה און אויסגעהערט ערנסטע רייד וועגן יידישן שאַפן, וועגן יידישער קולטור און ליטעראַטור.

דאָס יידישע שאַפן אין ארץ־ישראל, דער ליטעראַרישער גאַנג פון אייניקע יידישע שרייבער, ווי פּאַפּיערניקאָוו און אַ. שמרי; דער שווערער וועג אונדזערער — פון „אָנהייב“ (ירושלים 1928), דורך די אויסגאַבן פון ליטעראַטן־קלוב, דורך די „שטאַמען“, „בלעטער“ ביז צו „די בריק“; די רדיפות און נגישות און דער קאָלעקטיווער געפיל, אַז יידיש פאַראייניקט אונדז מיט אונדזערע ברידער, די אומגעקומענע און געבליבענע אין דער צעבלוטיקטער אייראָפּע — דאָס זענען געווען די טעמעס, וועלכע עס האָבן מיט ערנסט באַריירט סיי דער פאָרזיצער ש. פּערלמוטער, סיי דניאל לייבל, י. צ. שאַרגעל און דער שלום־רעדנער זרובבל.

די באַגריסונג פון דער באַרימטער תל־אביבער פּרץ־ביבליאָטעק, געהאַלטן פון פריינט י. אַלסטער; די רעציטאַציעס פון ה. שוואַרצבערג און די אייגענע לידער, געלייענט פון י. צ. שאַרגעל און אַברהם לעוו, האָבן צוגעגעבן דער מסיבה פייערלעכקייט.

דאָס יידישע וואָרט אין ארץ־ישראל האָט זיך דערפילט חשוב און דערהויבן אין דער וואַרעמער סביבה.

צבי ש.

תקון טעות:

אין דער דערציילונג „אַ חלום“ פון אַ ר י ו ע ס אין נומער 1 „די בריק“ איז צו פאַרריכטן פאָלגנדיקער טעות:

זייט 10 שורה 2, אָנשטאָט: ג ר אָ ב ע ר, ש כ ל, דאַרף זיין: ג ר אָ ד ע ר שכל.

זייט 10 שורה 29, אָנשטאָט: ג ע צ ו י ג ן ו ו י ב ל י צ ן, דאַרף זיין: ג ע צ ו נ ד ן, ווי בליצן.

דעם דיכטער **י. ח. בילעצקי**

צו זיין חתונה —

אונדזער באַגריסונג

„די בריק“

דעם דיכטער **י. צ. שאַרגעל**

צום געבורט פון זיין ש ר ה ל ע

אונדזערע בעסטע ווינטשן

געזעלשאַפט פריינט פאַר יידיש אין ארץ־ישראל

דעם שרייבער **ל. חיין־שמעוני**

צו די 25 יאָר פון זיין ליטעראַרישן שאַפן

האַרציקע ברכות.

„די בריק“

א דאנק

דעם יידישן זעלנער **פייוול טריימאַן** (איטאַליע)

פאַר זיין פרייוויליקער באַשטייערונג

1 פונט לטובת אונדזער זשורנאַל.

„די בריק“